FORMO SÍSSIMA

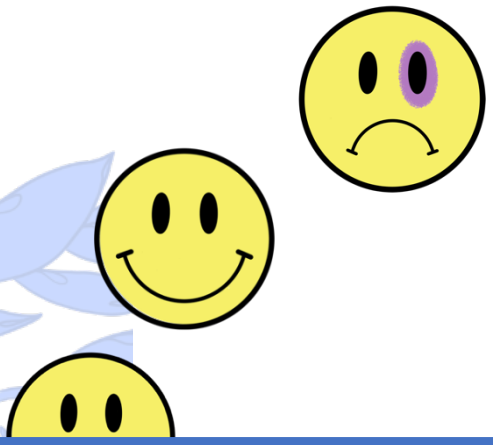

VIOLÈNCIA DE GÈNERE EN L'ADOLESCÈNCIA

GUIA PER A L'ÀREA D'IGUALTAT I EDUCACIÓ DELS AJUNTAMENTS

DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA
Educació

FORMOSÍSSIMA

Formosíssima,
projecte finançat per

DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA
Educació

Data de finalització: novembre de 2022

ISBN: *978-84-09-46272-8*

Autoria, edició i maquetació
Víctor Soler Penadés

Imatge gràfica i il·lustracions: Ada Díez

Revisió: Sandra Molines Borrás

«En l'actualitat,
no n'hi ha prou amb haver-nos posat les "ulleres de gènere",
sinó que han de ser graduades contínuament
a fi de no caure en falsos miratges igualitaris»
(Ruiz Repullo, 2016, p. 626)

Índex

PREÀMBUL **7**

QUÈ ÉS FORMOSÍSSIMA I MOTIVACIONS D'ESTA GUIA 7

1ª PART. CONTEXTUALITZACIÓ **9**

1. PRIMERA APROXIMACIÓ A LA PROBLEMÀTICA 9
2. VIOLÈNCIA DE GÈNERE COM A CONCEPTE I COM A PROBLEMÀTICA 11
   2.1. Definint conceptes *11*
   2.2. La violència de gènere en l'adolescència *12*
      La relació entre la violència de gènere i la socialització diferenciada homes-dones 13
      Algunes conseqüències de la violència de gènere 14
   2.3. El paper de les xarxes socials *15*
   2.4. Els perills de no rebre una educació sexual reglada *17*
3. MARC LEGAL 20
   3.1. Les lleis i les mesures de protecció i de prevenció *21*
4. LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE EN XIFRES 24
   4.1. Quantitat de denúncies i víctimes de violència de gènere *25*
   4.2. Estadístiques de violència de gènere en l'adolescència *33*
   4.3. Percepcions en torn a la violència de gènere entre la joventut *36*

2ª PART. TERTÚLIA-DEBAT "DESMUNTANT EL MITE DE L'AMOR ROMÀNTIC" **47**

PRIMER PAS. QUÈ ÉS L'AMOR? 49
   a) Descripció *49*
   b) Metodologia *49*
SEGON PAS. VISUALITZACIÓ DEL DOCUMENTAL *ESTIME QUE T'ESTIME* 50
   a) Descripció *50*
   b) Metodologia *50*
TERCER PAS. AFIRMACIONS PER A DEBAT 51
   a) Descripció *51*
   b) Metodologia *51*
   c) Afirmacions a debat *53*
      La idea d'amor sempre ha sigut la mateixa al llarg del temps (i en totes les cultures) 53
      L'amor ho pot tot i tot ho perdona 53
      L'amor pot fer canviar a les persones 54
      L'amor és passió eterna 55
      Els pols oposats s'atrauen 55
      Sense amor mai no podrem estar complets i completes 55
      Tu eres la meua mitja taronja 56
      L'amor a primera vista és cosa del destí 57
      L'amor és l'única font de felicitat possible 57
      L'amor no pot donar-se mai entre més de dues persones 57
      La meua parella és meua 58
      La gelosia és una prova d'amor 58
QUART PAS. RECAPITULACIÓ FINAL 60
   a) Descripció *60*
   b) Metodologia *60*

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES **61**

NOTÍCIES A MITJANS DE COMUNICACIÓ 64

PREÀMBUL

QUÈ ÉS FORMOSÍSSIMA I MOTIVACIONS D'ESTA GUIA

La guia que tens a les mans forma part de Formosíssima. Formosíssima és un projecte de la Diputació de València que naix de la col·laboració de diferents institucions per a visibilitzar i sensibilitzar sobre la violència de gènere en l'adolescència.

Dins la província de València, este projecte s'adreça a l'alumnat i el professorat especialment de Secundària, les famílies —Associacions de Famílies de l'Alumnat, Associacions veïnals—, l'àmbit de la coeducació, responsables de Coordinació d'Igualtat i Convivència dels centres educatius (CIC), Centres de Formació, Innovació i Recursos Educatius (CEFIRE)...

L'objectiu és clar: fer visible i sensibilitzar sobre una realitat oculta i sovint silenciada com és la violència de gènere en l'adolescència, una etapa que és vital per al desenvolupament fins al punt que les experiències viscudes en aquests anys tenen conseqüències en la resta de la vida.

Per a fer realitat aquest objectiu amb tota la seua complexitat, es fa ús de diferents suports i ferramentes que promouen la interpretació, no sols racional, sinó també emocional, d'aquesta problemàtica social. A més a més, en el procés cal implicar el

conjunt de les institucions i marcar el camí per a abordar i dissenyar polítiques públiques que agafen com a punt de referència i guia la realitat i les necessitats de les adolescents que sofreixen violència de gènere i manquen d'instruments adequats per a detectar-la i enfrontar-la.

En aquest sentit, l'objectiu d'esta guia passa també per servir de material de suport de manera que les persones Agents d'Igualtat dels Ajuntaments puguen organitzar trobades i xarrades a les seues poblacions, creant un espai de debat al voltant de la prevenció de la violència de gènere en l'adolescència.

Pel que fa a l'estructura, esta guia està dividida en dues parts. La primera part servirà de contextualització per a situar la problemàtica i el seu abast. En aquest sentit, s'abordarà també el marc legal i les dades estadístiques que hi ha al respecte. La segona part, en canvi, proposa l'organització de tertúlies-debat per a dur a terme a espais cívics i contribuir a la conscienciació, donat que visibilitzar la problemàtica és ajudar a previndre-la.

En relació amb esta segona part, esta guia s'acompanya 1) del documental *Estime que t'estime*, que està protagonitzat per joves d'entre 12 i 16 anys i busca conscienciar al públic adolescent de les principals variables que composen una relació tòxica; i 2) d'una presentació PowerPoint que ajuda a organitzar les tertúlies-debat sobre el mite de l'amor romàntic.

1ª PART. CONTEXTUALITZACIÓ

1. PRIMERA APROXIMACIÓ A LA PROBLEMÀTICA

Quan es parla de violència de gènere, les lleis, els protocols o les mesures d'atenció estan majoritàriament pensades per a les dones adultes. Ni tan sols comptem amb suficients dades estadístiques, tampoc en l'adolescència, a pesar del fet que en moltes ocasions les relacions afectives que protagonitzen estan carregades de violència psicològica, física i/o sexual, i els instruments existents per a prevenir, atendre o derivar a les menors, tot i que són valuosos i necessaris, poden en ocasions resultar insuficients. En paraules de Ruiz Repullo (2016):

> Encara que no existisquen dades estadístiques que mostren un augment de la violència de gènere en les relacions amoroses adolescents durant els últims anys, la realitat és que no s'ha trencat la transmissió generacional de la violència contra les dones: les més joves continuen sent víctimes d'un sistema patriarcal que està lluny d'haver mort. Si bé els canvis en les últimes dècades han anat desdibuixant moltes de les discriminacions, estereotips i rols de gènere, el sistema patriarcal continua vigent, adaptant-se als nous temps [...], actualitzant els seus pressupostos (p. 626)

No és fàcil saber quanta violència de gènere entre adolescents hi ha. Aquesta violència, com tantes altres, se silencia i s'oculta. A més, les adolescents tenen menys experiència i eines per a identificar la violència emocional o psicològica. Com ocorre amb altres formes de violència, la resposta de l'entorn davant un cas de violència de gènere entre adolescents determina en gran part les seues conseqüències. Creure i fer costat a les víctimes, protegir-les, treballar amb els agressors i donar eines adequades són accions determinants per a previndre i controlar la violència i els seus efectes en una etapa vital tan transcendental com és l'adolescència.

Els i les adolescents viuen a les nostres ciutats, i estan formant-se als nostres centres educatius. Arribar a ells i elles, a la comunitat educativa i a la ciutadania en general, és un primer pas per a actuar contra la violència de gènere que també sofreixen les adolescents. Per això, la prevenció i una intervenció primerenca adequada és fonamental per a mitigar les conseqüències que puga tenir aquest tipus de violència.

2. VIOLÈNCIA DE GÈNERE COM A CONCEPTE I COM A PROBLEMÀTICA

Este espai es dedicarà a explorar alguns conceptes clau que es necessiten per a comprendre la problemàtica que ens ocupa. Així mateix, es farà èmfasi en una etapa tan important com és la de l'adolescència, sense oblidar el paper de les xarxes socials i els perills de les noves tecnologies.

2.1. Definint conceptes

Abans d'abordar la violència de gènere, cal definir primer el concepte de gènere. Este concepte fa referència als rols socialment construïts, als elements que integren allò suposadament masculí i els elements que donen forma a allò suposadament femení, a la manera d'actuar i a les expectatives que s'atribueixen com a propis de les dones o dels homes per part de la societat (Subirats, 2006). És, per tant, una construcció social, com també ho és la violència de gènere.

La violència de gènere és una xacra social i definir este terme és *per se* un assumpte que genera controvèrsia (Urbano Ángel, 2020). Segons la Llei Orgànica 1/2004, del 28 de desembre, de Mesures de Protecció Integral contra la Violència de Gènere, és violència de gènere:

> la violència que, com a manifestació de la discriminació, la situació de desigualtat i les relacions de poder dels homes sobre les dones, s'exerceix sobre aquestes per part dels qui siguen o hagen sigut els seus cònjuges o dels qui estiguen o hagen estat lligats a elles per relacions similars d'afectivitat, fins i tot sense convivència (art. 1)

Com pot veure's, aquesta definició resulta limitada, perquè no recull tota violència exercida per motiu de gènere, la qual cosa sí sembla estar contemplada pel Consell d'Europa sobre Prevenció i Lluita contra la Violència sobre les Dones i la Violència Domèstica quan, en el Conveni d'Istanbul de 2011, definia aquest concepte de la següent manera:

> [La violència de gènere suposa una] violació dels drets humans i una forma de discriminació contra les dones, i designarà tots els actes de violència basats en el gènere que impliquen o poden implicar per a les dones danys o sofriments de naturalesa física, sexual, psicològica o econòmica, incloses les amenaces de realitzar aquests actes, la coacció o la privació arbitrària de llibertat, en la vida pública o privada.

Este conveni té caràcter vinculant per a Espanya des de la seua ratificació l'any 2014 (Díaz-Aguado, 2021) i la definició que ofereix resulta més completa que l'anterior, recollint un ventall més ample de situacions. A més a més, parla de violència i discriminació contra les dones, en la mesura en què este fenomen sovint va dirigit contra les dones i pel fet de ser dones. Este fet fa que moltes vegades es parle directament de violència masclista exercida per homes contra dones. En esta mateixa línia, l'Observatori contra la violència domèstica i de gènere del Consell General del Poder Judicial, des de 2018, recull en este concepte "tots aquells delictes o agressions que un home puga cometre contra una dona pel fet de ser-ho" (Urbano Ángel, 2020, p. 41).

2.2. La violència de gènere en l'adolescència

La violència de gènere pot ser de caràcter físic, sexual, psicològic o econòmic, incloent l'assetjament sexual, la coacció o la privació de llibertat. Pel que fa al seu abast, no es dona solament dins l'àmbit domèstic ni per part de la parella o ex-parella, sinó en altres molt diversos, en espais públics, al carrer o a través de les tecnologies (Ruiz Repullo, 2016). Sobre l'assetjament sexual, García Carpintero, Ruiz Repullo & Romo Avilés (2019) sostenen el següent:

> Hi ha coincidències discursives entre xiques i xics en què l'assetjament sexual es manté a pesar que la xica es negue o proteste, la insistència per part d'ells és clau, i apareix en els discursos de manera reiterativa. Entronca amb la idea patriarcal que l'home ha d'aguaitar, i perseguir el seu objectiu fins que l'aconseguisca, com a part de l'eròtica del poder. S'espera que mentre ells "insisteixen", elles "controlen". Una corda tirant que guarda especial relació amb el que s'espera de les unes i els altres en matèria sexual: elles han de "respectar-se" però també agradar-los, ells han d'insistir i "ser satisfets". [...] Sembla que el "no" d'elles no modifica l'expressió del desig d'ells, que, en alguns casos, continuen creient tindre dret a "ser satisfets" (pp. 338-339).

Estes conductes, incloent aquelles actituds que poden considerar-se intrusives (com ara paraules grolleres, xiulades o burles), poden agreujar-se quan hi ha pel mig consum normalitzat d'alcohol o d'altres substàncies (a la nit, per exemple, i amb major o menor freqüència segons zones) (García Carpintero, Ruiz Repullo & Romo Avilés, 2019; Romo Avilés, García Carpintero & Pavón Benítez, 2019).

En l'adolescència sovint es poden trobar com a elements que configuren la violència de gènere dins la parella la violència emocional, de control i de domini, que poden donar-se o no junt amb la violència física i sexual (Díaz-Aguado, 2021). De fet, el control coercitiu i l'abús emocional solen caracteritzar les primeres fases d'una relació tòxica. Això inclou accions que de manera coercitiva obliguen a la víctima a fer coses que en el

fons no desitja fer, com ara trencar la relació amb amistats que ja es tenien amb anterioritat, amb la família o amb el treball; o atacar i fer malbé l'autoestima de la víctima quan s'oposa als designis de la parella.

El problema és major quan de vegades hi ha dificultats per a reconèixer que la violència de control és violència de gènere, tant quan es dona de manera presencial com quan es dona mitjançant noves tecnologies. Quan es tracta de comportaments violents, segons De Miguel Luken (2015), estos solen acompanyar-se d'altres conductes totalment oposades i que ajuden a convèncer a la víctima que la violència no tornarà a produir-se. Això és així especialment quan hi ha un vincle afectiu fort entre agressor i víctima. Quan no és fort o està en perill, solen sorgir les amenaces i els xantatges, especialment en fases més avançades.

La relació entre la violència de gènere i la socialització diferenciada homes-dones

Existeix una relació entre la violència de gènere i els efectes que produeix la socialització diferenciada homes-dones (Sanchis Caudet, 2014). En el cas de les dones, esta socialització suposa l'aprenentatge de missatges plenament vinculats al mite de l'amor romàntic com són els següents:

- Les dones han de tindre por perquè la por farà que eviten situacions de perill. En eixe sentit, cal que tornen abans a casa, que vigilen la roba que es posen, que no beguen ni vagen a determinats llocs, etcètera.
- Les dones necessiten protecció.
- Les dones han d'educar-se per a la maternitat, cuidar el físic i ser atractives per a ells.

El missatge de la por no sembla partir de males intencions. Per un costat, per a les dones pretén ser un missatge d'alerta. Per l'altre, en canvi, els arrenca el dret a estar a soles, retalla la seua llibertat i autonomia, el seu dret al plaer i a fer coses, a més d'acabar exposant-les a més situacions perilloses —en lloc de previndre-les— i de culpabilitzar-les quan ocorre alguna d'eixes situacions: "Mostra d'això és que quan pateixen una agressió, se les culpa per haver trencat el model de feminitat tradicional" (Brownmiller, citat a Sanchis Caudet, 2014, p. 27).

El missatge de la por alimenta el missatge relatiu a la suposada necessitat de protecció que necessiten les dones, i este últim complementa la idea de debilitat i fragilitat associada a la feminitat i a les dones, així com la idea del paper que suposadament han de complir els homes de protegir-les de qualsevol perill.

Pel que fa al tercer missatge, té com a conseqüència la renúncia a tot plaer. Seguint amb Sanchis Caudet (2014), la idea d'haver de ser atractives per a ells en tot moment i sense importar les circumstàncies potencia el nivell d'autoexigència de la dona i els seus complexos, perjudicant la seua autoestima. Paral·lelament, el sexe esdevé un sacrifici, un deute que es té amb la parella i que guarda relació amb el mite de l'amor romàntic, mite que sembla justificar que ella haja de suportar qualsevol actitud abusiva per part de la seua parella (eixe "príncep blau" que duia tant de temps esperant), amb la promesa eterna que l'amor ho pot tot i que ell acabarà canviant amb el temps. Seguint amb la renúncia al plaer i al jo, les dones són educades per a ser mares, donant-los el rol permanent d'haver de cuidar als altres i oblidar-se de les seues pròpies necessitats i anhels.

Pel que fa als homes, a ells queda reservat l'espai públic, és a dir, l'àmbit del treball, de la guerra, de la política, etcètera, un àmbit on es potencia l'autonomia i la presa de decisions. És un espai socialment prou mes valorat que el privat, que està més associat al paper de la dona (la cura de la casa, de les filles i fills i de la resta de persones dependents que hi haja al seu entorn). La idea de masculinitat en la qual creixen els homes des de la seua infantesa els transmet missatges com els següents:

- Els homes han de protegir a les dones, al temps que han de ser cuidats per elles.
- L'afectivitat i els sentiments són cosa de dones, no d'homes.
- Els homes han de saber imposar-se, ser forts i violents.

Sobre el primer punt ja s'ha parlat i completa la visió social que afirma que les dones necessiten protecció perquè són dèbils i fràgils. Respecte al segon, suposa que els homes han d'estar castrats des del punt de vista afectiu i empàtic, la qual cosa té implicacions molt fortes (i greus) en relació amb les estratègies emocionals i de gestió de conflictes que els homes tenen o haurien de tindre en el seu dia a dia. Açò acaba materialitzant-se en estratègies i formes de gestionar conflictes basades en hostilitat i ira, la qual cosa acompanya al tercer punt.

El missatge "els homes han de saber imposar-se, ser forts i violents" passa per naturalitzar la violència en ells i en la idea de masculinitat tradicional que hi ha a l'imaginari col·lectiu: "la sexualitat masculina és perillosa i incontrolable per naturalesa. […] la violència masculina és natural [i constitueix la manera natural] de resoldre els conflictes i de comportar-se" (Sanchis Caudet, 2014, pp. 27-28).

Algunes conseqüències de la violència de gènere

Amb tot, l'Organització Mundial de la Salut (2013) adverteix davant les conseqüències de la violència de gènere en les dones, unes conseqüències que afecten la seua salut

mental i física, i que poden derivar en ansietat, estrès crònic, major probabilitat de conductes de risc (consum d'alcohol, drogues, mal ús de noves tecnologies), baixa autoestima, irritabilitat, canvis d'ànim o pensaments de suïcidi.

Cal tenir en compte que a estes situacions s'afegeix el fet que parlem de l'adolescència, una etapa fonamental per a la configuració de la personalitat i la identitat, les actituds, les relacions amb persones del mateix sexe i amb l'oposat, una etapa en la qual es posen en qüestió els valors apresos dins la família, on s'interpreta allò aprés i allò que se'ls ofereix, en un procés de recerca de l'autonomia personal i la independència on els grups de referència solen ser externs a la família (Urbano Ángel, 2020).

Estudis centrats en l'adolescència de 13 a 20 anys a Espanya, concretament els de Díaz-Aguado Jalón, Martínez Arias & Martínez Babarro (2020, 2014), assenyalen majors probabilitats de tindre dificultats acadèmiques en les xiques quan han passat o estan passant per una situació de violència de gènere amb la parella. A eixes dificultats s'afegeixen les dificultats a l'hora de relacionar-se i integrar-se entre els seus iguals, a més de tindre una autoestima més baixa que aquelles altres xiques que no han passat per cap situació semblant. Estes conseqüències sols agreugen la situació, fan més difícil eixir d'ella per part de les víctimes i, en definitiva, la reprodueixen, perpetuant-la en el temps.

2.3. El paper de les xarxes socials

Arribades i arribats a este punt, cal dedicar un espai al paper de les noves tecnologies, l'ús dels telèfons mòbils i les xarxes socials, tenint en compte que esdevenen un canal de comunicació i de relació fonamental especialment en l'adolescència.

Vivim en la societat de la informació i el coneixement, on les noves tecnologies, les xarxes socials i Internet en general han revolucionat la manera de comunicar-nos i de relacionar-nos. Estes ferramentes poden resultar molt útils, en la mesura que faciliten i agilitzen la comunicació en un món marcat per la globalització.

Al mateix temps, són una finestra molt valuosa per a fer visibles col·lectius que actúen a favor de la igualtat de gènere i el respecte cap a la diversitat, trencant amb el sexisme imperant i amb els models corporals tradicionals, o donant a conéixer noves i nous referents del feminisme o d'una masculinitat i una feminitat alternatives. En paraules de Sanchis Caudet (2014):

> Hem d'apropar-nos a les xiques donant missatges positius: «el teu cos és teu i tens dret a decidir què fer amb ell, com vestir-te i com mostrar-te». [Les dones] tenim dret al plaer, a ocupar l'espai públic i a viure sense violència (p. 33).

Les noves tecnologies són ferramentes molt útils i valuoses per a difondre este tipus de missatges i per a la transformació social. Al mateix temps, però, les noves tecnologies també amaguen perills que cal vigilar. La Delegació de Govern contra la Violència de Gènere (s.d.) adverteix al voltant de la violència de gènere digital. Torres Albero (2014) parla, per exemple, del ciberassetjament com a forma d'exercir la violència de gènere en l'actualitat. Per a persones que han mantés o mantenen en l'actualitat una relació de caràcter afectiu, l'assetjament és en si mateix una manera molt clara de limitar la llibertat a través de relacions de dominació-subordinació. Això inclou humiliacions que atempten contra la imatge pública de la persona, la seua intimitat i la seua privacitat.

Este fenomen és gradual i es produeix en la distància que permeten les xarxes socials, que és terreny ben conegut per les noves generacions —terreny per al qual són considerades i considerats nadius digitals i en el qual no troben limitacions que sí tindrien en altres contextos—. D'esta manera, accions com l'intercanvi d'informació privada, incloent imatges, acaben no sent vistes com un perill real, però el perill existeix, i moltes vegades es tradueix en invasions de la intimitat, enviament reiterat i recurrent de missatges i peticions que acaben produint una por real en la víctima, especialment quan hi ha possibilitat de coincidència física amb l'agressor.

García Carpintero, Ruiz Repullo & Romo Avilés (2019) afirmen que les noves tecnologies no afecten de la mateixa manera a xics que a xiques:

> L'ús dels dispositius mòbils i les TIC en els contextos recreatius, amb la difusió, consentida o no, d'imatges suposa un element més que fa créixer la sensació de vulnerabilitat per a elles, ja que es poden utilitzar per a infringir el respecte a la seua privacitat, i distorsionar la imatge social que projecten dins dels grups i xarxes socials. Aquest ús de les TIC, que té també un biaix de gènere, afecta de diferent forma a xics que a xiques. Per a ells ser gravats en estat embriac o poses promíscues no afecta a la seua reputació, en tot cas, solen considerar-ho divertit i un indicador del seu paper protagonista en la festa; per a les xiques, si això ocorre, la imatge que projectarien dins del grup en les mateixes circumstàncies seria negativa i pejorativa (p. 345).

Al mateix temps, el fet de moure's en terreny digital fa que siga més difícil tancar per complet una relació que no es vol seguir endavant. La situació, en aquests casos, pot engrandir la pressió psicològica i arribar a un control social insuportable, en la mesura en què l'agressor consulta i envaeix regularment les xarxes socials de la víctima; o publica informació privada de la víctima sense consentiment en pàgines web on puga ser objecte d'estigmatització i humiliació; o inicia rumors (falsos o no) sobre determinades conductes de la víctima que poden ser objecte d'atacs i de burles per part de terceres persones. Les pràctiques d'assetjament digital són molt diverses i inclouen també el *grooming* o assetjament sexual a menors, en el qual sovint es comença

contactant amb la víctima utilitzant perfils falsos per a aconseguir informació o imatges privades i, una vegada aconseguit l'objectiu, procedir al xantatge i a les amenaces per a sotmetre-la i fer més gran la seua sensació de vulnerabilitat (Romo Avilés, García Carpintero & Pavón Benítez, 2019).

2.4. Els perills de no rebre una educació sexual reglada

No educar en la igualtat és un perill en si mateix, tal com s'ha anat veient, però també ho és deixar la sexualitat i en concret l'educació sexual com a terreny tabú, perquè si l'educació sexual no està reglada o no es tracta obertament amb cura i responsabilitat, queda en mans de l'arbitrarietat que ofereixen canals informals que es poden trobar a les xarxes socials i a Internet i que sovint queden molt allunyats de respectar el principi d'igualtat de gènere.

En este cas, es parla de la pornografia i la violència sexual que sol acompanyar-la (Sánchez Rubio, 2021). L'accés a Internet es produeix cada vegada a edats més primerenques. L'edat en la qual comença el consum de pornografia no està clar i resulta difícil de determinar. Vélez Barquilla (2022) assenyala els 14 anys, mentre que Gil Irastorza (2021) parla dels 8 anys com l'edat en la qual comença a accedir-se per primera vegada a vídeos o imatges de caràcter pornogràfic, moltes vegades sense intenció de buscar-los.

Les conseqüències d'este fet són molt diverses, però per a entendre-les cal tenir en compte que **la pornografia —siga consumida de manera directa (per la persona mateixa) com indirecta (perquè el grup d'iguals siga consumidor de pornografia)— es pren com a punt de referència per a l'aprenentatge de la sexualitat i acaba configurant el desig sexual en l'adolescència (Vélez Barquilla, 2022)**, contribuint també a la producció i reproducció d'una determinada imatge social dels rols sexuals:

> [...] La pornografia, encara que no és l'única, forma part de la construcció i reproducció de la imatge social sobre les dones, perquè aquestes s'entenen com a objectes passius que reben la violència sexual emesa per part dels homes, subjectes actius amb el poder de dominar-les en el pla sexual i en la resta dels àmbits. A través de les violències observades i mitjançant el fiançament dels rols sexuals sexistes manifestats, allò sexual adquireix una rellevància major respecte a allò afectiu, eliminant quasi per complet aquesta dimensió afectiva (Sáez González, 2022, p. 256).

La pornografia crea i recrea una normativa sexual, un model sexual hegemònic (Sanchis Caudet, 2020; Ruiz Repullo, 2019), basat en el que De Miguel Álvarez (2021) anomena la "cultura de la violència sexual", una cultura en la qual està normalitzat l'assetjament,

l'abús, la violència sexual física i verbal, així com el fet de trobar plaer en el patiment de la víctima, baix l'erotisme fictici del menyspreu i la humiliació constants.

La idea de masculinitat que ajuda a produir i reproduir la pornografia que consumeix l'adolescència es basa en eixa cultura de la violència sexual i en la posició de dominació hegemònica —patriarcal— dels homes sobre les dones. És la idea dels homes com "sementals capaços de satisfer sexualment a vàries dones" (Gil Irastorza, 2021, p. 591).

La idea de feminitat, en canvi, suposa assumir una posició de subordinació en la qual la dona ha de complir els desitjos sexuals dels homes. Estos dos rols sexuals, clarament delimitats i complementaris entre si, es mostren dins la pornografia, tal com s'ha dit, baix una pantalla d'erotisme i plaer ficticis que contribueixen al fet que acabe passant-se per alt la violència sexual que amaga:

> En la majoria dels vídeos veuran a dones sotmeses, denigrades, agredides, hipersexualitzades i cosificades, i en algunes ocasions els menors s'adonaran d'això i sabran reconéixer part de la violència, però en la majoria dels casos no serà així, perquè la pornografia s'encarrega d'erotitzar situacions que si es donaren en un altre context es considerarien agressions sexuals (Gil Irastorza, 2021, p. 590).

La pornografia ensenya a les dones que són el "segon sexe", a més d'un model físic també hegemònic i una manera de ser suposadament femenina basada en la seua infantilització i en actuar com si foren éssers no pensants i passius que volen ser i han de ser sotmesos per naturalesa. Açò últim fa referència al que es coneix com "sexualització de la infància i pedofilialització de la pornografia" (De Miguel Álvarez, 2021). Estos missatges, implícits o explícits, legitimen el fet que la dona ha de donar plaer sense importar els mitjans ni les conseqüències. Elles han de ser "submises que gaudeixen del sotmetiment i del càstig físic als quals ells les sotmeten" (Gil Irastorza, 2021, p. 591).

Pel que fa a ser considerades com a "segon sexe", sexe subordinat i considerat biològica i socialment com inferior (Sáez-González, 2022), és fàcil veure que este punt té conseqüències molt greus, en la mesura que resta drets i llibertats a les dones (des del punt de vista civil, polític, sexual…). Les dones esdevenen instruments sexuals i de reproducció, a més de proveïdores de plaer i cuidadores per als homes, que són considerats legítimament com el primer sexe.

Dit açò, la pornografia com no-educació sexual ens afecta a totes i a tots, a xics i a xiques, en la mesura que atempta contra la igualtat real i ens allunya del sexe oposat, a més de potenciar la irresponsabilitat dels homes en l'àmbit reproductiu (cura de la casa, de filles, fills i persones dependents, i la resta de tasques domèstiques) (Vélez Barquilla, 2022).

Els menors i adolescents són especialment vulnerables a la pornografia, tal com ja s'ha mencionat, i acaben naturalitzant un tipus de normativa o model sexual hegemònic que té conseqüències molt greus per al futur, com per exemple el fet de no utilitzar preservatiu en les relacions, la qual cosa és un risc afegit per a la seua salut. A més a més, segons Gil Irastorza (2021):

> crea addicció i produeix problemes psicològics severs, que en la majoria dels casos necessiten de teràpia, perquè molts joves no són capaços d'excitar-se amb les seues parelles, ja que només els exciten les pràctiques violentes que veuen en la pornografia i que les seues parelles no volen a dur a terme (p. 591).

Amb tot, és necessari apostar per polítiques públiques que garantisquen una educació sexual i afectiva reglada, obligatòria i plenament incorporada en tots els nivells educatius, per a menors i també per a les seues famílies, una educació que incloga informació actualitzada, adaptada a cada edat, que es corresponga amb la realitat i que responga a necessitats reals. Solament així s'aconseguirà compensar la desinformació que suposa la pornografia, contribuint a formar persones crítiques i conscients que sàpiguen relacionar-se entre sí des del respecte i la igualtat (Vélez Barquilla, 2022; Gil Irastorza, 2021; Sanchis Caudet, 2020).

3. MARC LEGAL

La Constitució espanyola recull al seu article 15 el "Dret a la vida, a la integritat física i moral de les persones, sense que en cap cas puguen ser sotmesos a tortures ni a penes o tractes inhumans o degradants". La Carta Magna serveix com a marc legal per a la normativa i actuacions relacionades amb la violència de gènere, tant pel que fa a la protecció de les víctimes com pel que fa a la prevenció d'esta problemàtica social.

Si al mateix temps parlem de joves adolescents, entren en joc els Drets de la Infància i l'Adolescència, que promouen la igualtat entre xics i xiques (articles 1 i 2), l'interès superior del o la menor (article 3), el dret al desenvolupament i creixement de la persona (article 6), el dret a la protecció contra el maltractament, els abusos i l'explotació (articles 19, 34 i 39), el dret a la salut (article 24), el dret a l'educació (article 28) —que va en línia amb l'article 27 de la Constitució espanyola i que es vulnera quan una adolescent no pot seguir amb normalitat els seus estudis per raó de violència de gènere, amb les conseqüències que això pot dur en termes personals i acadèmics, així com, per extensió, en termes laborals i socials—, entre altres.

Respecte a la llei 26/2018, de 23 de desembre, de drets i garanties de la infància i l'adolescència, en ella es reconeix en el Títol II Capítol II la Protecció a la vida, a la integritat física i psíquica. A l'article 9, per exemple, s'afirma que:

> Els xiquets, xiquetes i adolescents tenen dret a ser ben tractats i a ser protegits contra qualsevol forma de violència. A aquest efecte, els poders públics adoptaran les mesures necessàries per a protegir-los de qualsevol forma de violència, inclòs el maltractament físic o psicològic, els càstigs físics humiliants i denigrants, el descuit o tracte negligent, l'explotació, l'exercida a través de les noves tecnologies, els abusos sexuals, la corrupció, la violència de gènere o en l'àmbit familiar, sanitari, social o educatiu, incloent l'assetjament escolar.

Pel que fa a l'article 10 sobre l'abordatge integral de la violència contra la infància i l'adolescència, en ell es sosté que:

> La Generalitat ha de disposar d'un protocol integral de lluita davant [la violència contra la infància i l'adolescència], basat en la prevenció, la protecció, l'atenció i la reparació a les víctimes, impulsat per la Conselleria competent en matèria d'infància i adolescència.

A nivell estatal, la protecció de les víctimes de violència, en este cas, domèstica (és a dir, circumscrita a la llar familiar), queda regulada per la Llei 27/2003, de 31 de juliol, i a la Llei Orgànica 1/2004, de 28 de desembre, ja mencionada amb anterioritat. En ella es contemplen mesures de protecció integral per a la prevenció, sanció i erradicació de la

violència de gènere, així com la prestació d'assistència a les víctimes. Al mateix temps, esta última, que definia la violència de gènere com "qualsevol acte de violència física i psicològica, incloses les agressions a la llibertat sexual, les amenaces, les coaccions o la privació arbitrària de llibertat" (article 1), va obtindre reconeixement internacional per l'ONU (Díaz-Aguado, 2021).

Dins la Comunitat Valenciana, la Llei 9/2003, de 2 d'abril, busca la regulació i el foment del principi d'igualtat d'oportunitats entre dones i homes (article 1), i la Llei 7/2012, de 23 de novembre, recull mesures integrals per a l'eliminació de la violència sobre la dona, així com el foment de protecció i assistència "a les dones víctimes de la violència[,] els seus fills i filles menors i/o persones subjectes a la seua tutela o acolliment" i l'establiment de "mesures de prevenció, sensibilització i formació amb la finalitat d'implicar tota la societat de la Comunitat Valenciana" (article 1). Així mateix, a l'article 2 s'aborda el concepte de la violència contra la dona, una problemàtica que suposa una violació dels drets humans i inclou:

> tot comportament d'acció o omissió pel qual un home infligeix a la dona danys físics, sexuals, psicològics i/o econòmics basats en la pertinença d'aquesta al sexe femení, com a resultat de la situació de desigualtat i de les relacions de poder dels homes sobre les dones; així com les amenaces de tals actes, la coacció o la privació arbitrària de llibertat, tant si es produeixen en la vida pública com en la privada.

3.1. Les lleis i les mesures de protecció i de prevenció

Com a mesures de protecció concretes, la mateixa Llei Orgànica 1/2004, al seu article 24, estableix una ajuda econòmica per a les víctimes de violència de gènere, ajudes que queden regulades amb el Reial Decret 1452/2005, de 2 de desembre. L'article 3 d'este últim estableix els requisits per a percebre dita ajuda econòmica, requisits basats en 1) disposar de rendes que, en còmput mensual, siguen inferiors o iguals al 75% del salari mínim interprofessional, i 2) tindre dificultats especials per a obtenir un treball.

Este últim punt ens duu a un altre exemple de mesura de protecció, que és l'establiment d'un programa d'inserció sociolaboral per a dones víctimes de violència de gènere (Reial Decret 1917/2008, de 21 de novembre), atenent al fet que l'accés al mercat laboral és un element clau en la superació d'esta problemàtica.

Les mesures de protecció, en general i seguint la Llei 7/2012, de 23 de novembre, anteriorment mencionada, es basen en la garantia dels drets de les víctimes (article 8), dret a conèixer els recursos i serveis que es posen al seu abast (article 10), dret a una protecció efectiva (article 11) i a una atenció integral i especialitzada (article 12), dret a l'assistència jurídica gratuïta (article 13) i a l'assistència sanitària (article 14), drets a indemnització (articles 16, 16 bis i 16 ter), entre altres.

Com a mesures de prevenció, estes passen per la sensibilització i visibilització d'esta problemàtica, a nivell social i escolar, així com actuacions a l'àmbit educatiu. Estes últimes apareixen recollides a la mateixa Llei 7/2012 (Títol II, Capítol I), entre altres. Cal fer èmfasi en les d'àmbit educatiu, donat que parlem d'adolescents i, per tant, d'una població que com a mínim fins els 16 anys d'edat inevitablement forma part de l'àmbit escolar i formatiu. La prevenció des de l'àmbit educatiu resulta imprescindible i la normativa recull:

- Mesures per a la millora de la convivència escolar a través de la coeducació (article 22).
- L'eliminació de contingut discriminatori dins els programes d'ensenyança (article 23), supervisat pel Consell Escolar Valencià (article 24).

La Llei orgànica 3/2020, de 29 de desembre, per la qual es modifica la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació, reconeix la necessitat de tindre:

> [una] educació per a la convivència, el respecte, la prevenció de conflictes i la resolució pacífica d'aquests, així com per a la no violència en tots els àmbits de la vida personal, familiar i social, i especialment en el de l'assetjament escolar i ciberassetjament amb la finalitat d'ajudar l'alumnat a reconèixer tota forma de maltractament, abús sexual, violència o discriminació i reaccionar enfront d'ella.
>
> [També es contempla el] desenvolupament de la igualtat de drets, deures i oportunitats, el respecte a la diversitat afectiu-sexual i familiar, el foment de la igualtat efectiva de dones i homes a través de la consideració del règim de la coeducació de xiquets i xiquetes, l'educació afectiu-sexual, adaptada al nivell maduratiu, i la prevenció de la violència de gènere, així com el foment de l'esperit crític i la ciutadania activa.

Tots estos elements són compatibles amb l'article 4 de la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, que descriu l'Educació Secundària Obligatòria (ESO) —etapa a la qual es fa major èmfasi en esta guia— com un espai que ha de contribuir al desenvolupament de la capacitat de l'alumnat per a relacionar-se "de manera pacífica", a més de "conèixer, valorar i respectar la igualtat d'oportunitats d'homes i dones".

En línia amb la Llei Orgànica 1/2004, la Llei 7/2012 també recull la necessitat d'escolarització immediata de fills/es de —o menors acollits/des o tutelats/des per part de— dones víctimes de violència de gènere en centres escolars de titularitat pública.

En relació amb este punt, es troba a faltar al marc regulador una menció al respecte d'adolescents víctimes de violència de gènere (per part del grup d'iguals, fora de l'àmbit familiar), així com de mesures que vagen més enllà de l'escolarització i atenguen a la necessitat d'atenció personalitzada per a evitar situacions de fracàs escolar que acaben en abandonament escolar una vegada s'aplegue als 16 anys d'edat.

Addicionalment, cal posar atenció al fet que parlar de violència de gènere no suposa centrar l'atenció exclusivament en les xiques adolescents, sinó també en els joves. Com es veurà més endavant, esta proposta busca la sensibilització i la visibilització d'una problemàtica que està molt present a la nostra societat, una sensibilització i una visibilització a nivell social, però amb especial èmfasi a l'àmbit escolar. Díaz Aguado (2021) sosté que treballar a l'escola qüestions relacionades amb la violència de gènere:

> - Disminueix el risc de maltractar, en el cas dels xics.
>
> - Disminueix de forma significativa el risc de viure [la violència de gènere], en el cas de les xiques.
>
> - Esmorteeix l'impacte que l'exposició a la violència de gènere contra la mare té entre les xiques, en reduir el seu risc de reproducció d'aquesta violència en les relacions de parella que [...] estableixen des de l'adolescència (p. 21)

Es fa necessari l'abordatge de la violència de gènere com a mínim des de 1er curs de l'ESO i al llarg de tota l'adolescència com a mesura de prevenció.

Per últim, el Pla Director de Coeducació de la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport (2018) esdevé pla estratègic i instrument de política educativa integral, de caràcter inclusiu, que incorpora una perspectiva de gènere en totes les accions que recull, i proposa relacions d'igualtat, l'eliminació i la superació de visions de gènere estereotipades, així com la normalització d'un currículum coeducatiu en tots els aspectes possibles: llenguatge, continguts acadèmics, valors, educació afectiu-sexual, incorporació de la genealogia de les dones i les seues contribucions a nivell social, científic, històric i cultural, etcètera. Amb tot, el Pla busca la posada en marxa de mesures que ajuden a la prevenció de la discriminació i la violència de gènere, l'abandonament primerenc per barreres de gènere (a més de socials, ètniques, econòmiques...), i el foment de la maduresa personal, social i moral de tot l'alumnat, així com la seua autonomia i la seua independència.

4. LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE EN XIFRES

No és casual que, quan es parla de violència de gènere, la qüestió s'identifique amb la violència contra la dona. És cert que no es tracta de victimitzar sempre a les dones i culpabilitzar sempre als homes, però el fet que la violència de gènere afecte en molta major mesura a les dones és una realitat que es veu clarament a les estadístiques i no podem passar-la per alt.

Segons el XIII Informe Anual de l'Observatori Estatal de Violència sobre la Dona, publicat pel Ministeri d'Igualtat (2022), així com les dades estadístiques relacionades amb feminicidis publicades per la Delegació del Govern contra la Violència de Gènere, del 1 de gener de 2003 fins al 10 de novembre de 2022 a Espanya ha hagut un total de 1.171 dones assassinades per violència de gènere, i en la major part d'elles no hi va haver denúncia prèvia contra el seu agressor. A la Comunitat Valenciana, en el mateix període, el nombre de dones assassinades ha sigut de 148 (Gràfica 1).

GRÀFICA 1. Evolució del nombre de víctimes mortals per violència de gènere a Espanya i la Comunitat Valenciana, del 1 de gener de 2003 fins al 10 de novembre de 2022

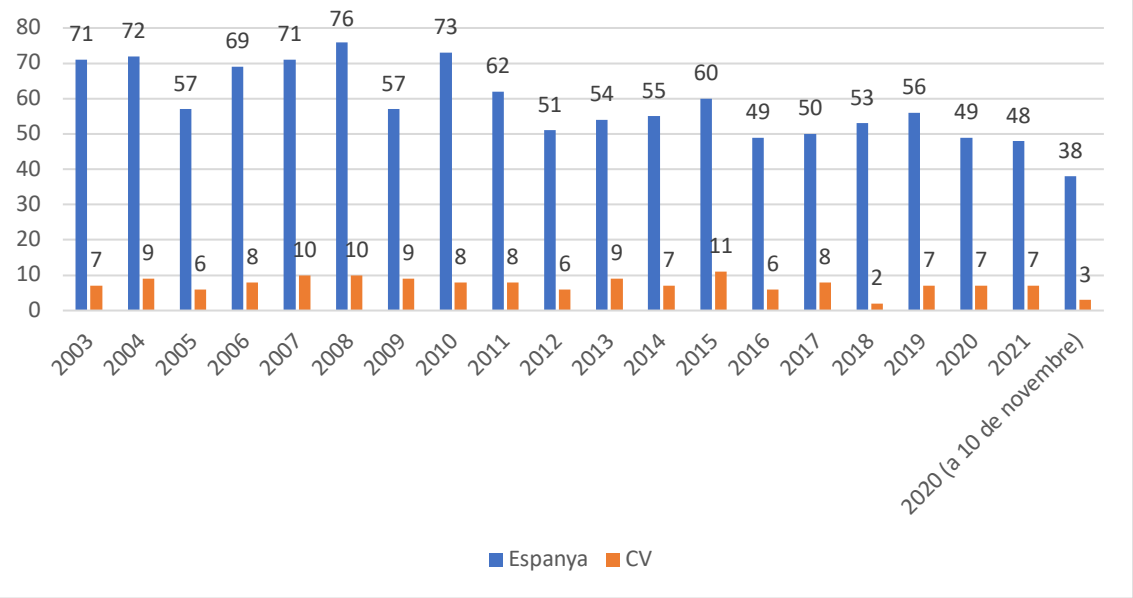

Font: Delegació de Govern contra la Violència de Gènere

Al mateix temps, el nombre de denúncies que arriben als jutjats per violència de gènere ha augmentat en els darrers anys. A Espanya, l'any 2009 es van rebre 371 denúncies i, 10 anys més tard, la xifra arribava a 460 (Ministeri d'Igualtat, 2022).

4.1. Quantitat de denúncies i víctimes de violència de gènere

Segons l'Institut Nacional d'Estadística (INE), l'any 2021 hi va haver a nivell nacional un total de 30.141 víctimes de violència de gènere amb ordre de protecció o mesures cautelars, de les quals 661 eren menors de 18 anys (Taula 1). Estes dades assenyalen solament la punta de l'iceberg i no descriuen una realitat que sembla invisible. Considerant la Comunitat Valenciana, la xifra oficial de dones de totes les edats en eixa situació l'any 2021 és de 4.548 i 110 les corresponents a joves menors de 18 anys (Taula 2).

Com es pot veure, en les dues taules les xifres de 2011 a 2021 es mantenen al voltant dels 30.000 casos en el cas d'Espanya, i al voltant de 4.000 o 4.500 en el cas de la Comunitat Valenciana. Si l'anàlisi es fa per edats, l'interval d'edats on més es registren casos és de 25 a 44 anys.

TAULA 1. Víctimes de violència de gènere amb ordre de protecció i mesures cautelars a Espanya segons grup d'edat. Període 2011-2021

	2011	2013	2015	2017	2019	2021
Totes les edats	32.242	27.122	27.624	29.008	31.911	30.141
Menys de 18 anys	571	499	637	653	719	661
De 18 a 24 anys	5.170	4.042	4.002	4.287	4.668	4.301
De 25 a 44 anys	20.613	17.313	17.145	17.798	19.785	18.375
De 45 a 64 anys	5.309	4.783	5.272	5.693	6.125	6.246
65 i més anys	579	485	568	577	614	558

Notes:
Resultats referits a assumptes (amb mesures cautelars dictades) inscrits en el Registre al llarg del període de referència

Font: INE

TAULA 2. Víctimes de violència de gènere amb ordre de protecció i mesures cautelars a la Comunitat Valenciana segons grup d'edat. Període 2011-2021

	2011	2013	2015	2017	2019	2021
Totes les edats	4.438	3.857	4.144	4.196	4.909	4.548
Menys de 18 anys	84	93	133	104	122	110
De 18 a 24 anys	710	589	586	614	719	657
De 25 a 44 anys	2.876	2.492	2.577	2.557	2.986	2.734
De 45 a 64 anys	695	627	778	834	1.007	968
65 i més anys	73	56	70	87	75	79

Notes:
Resultats referits a assumptes (amb mesures cautelars dictades) inscrits en el Registre al llarg del període de referència

Font: INE

Estes xifres són molt semblants a les que poden trobar-se en relació amb les persones denunciades per violència de gènere amb ordre de protecció i mesures cautelars a Espanya i a la Comunitat Valenciana (Taules 3 i 4) en el mateix període, de 2011 a 2021. En eixe sentit, la major part de persones denunciades es concentra en la franja d'edat de 25 a 44 anys, tant a nivell nacional com autonòmic.

TAULA 3. Persones denunciades per violència de gènere amb ordre de protecció i mesures cautelars a Espanya segons grup d'edat. Període 2011-2021

	2011	2013	2015	2017	2019	2021
Totes les edats	32.142	27.017	27.562	28.987	31.805	30.047
Menys de 18 anys	71	76	101	127	125	123
De 18 a 24 anys	3.313	2.691	2.739	2.975	3.203	2.912
De 25 a 44 anys	20.514	16.837	16.689	17.489	19.502	18.063
De 45 a 64 anys	7.354	6.600	7.108	7.462	8.005	8.016
65 i més anys	890	813	925	934	970	933

Notes:
Resultats referits a assumptes (amb mesures cautelars dictades) inscrits en el Registre al llarg del període de referència

Font: INE

TAULA 4. Persones denunciades per violència de gènere amb ordre de protecció i mesures cautelars a la Comunitat Valenciana segons grup d'edat. Període 2011-2021

	2011	2013	2015	2017	2019	2021
Totes les edats	4.433	3.850	4.147	4.196	4.884	4.523
Menys de 18 anys	19	22	32	23	17	29
De 18 a 24 anys	423	370	384	431	492	416
De 25 a 44 anys	2.894	2.434	2.549	2.521	2.982	2.714
De 45 a 64 anys	976	921	1.045	1.074	1.255	1.242
65 i més anys	121	103	137	147	138	122

Notes:
Resultats referits a assumptes (amb mesures cautelars dictades) inscrits en el Registre al llarg del període de referència

Font: INE

Més baixes es situen les xifres de persones condemnades per violència de gènere amb sentència ferma, ordre de protecció i mesures cautelars, tant a Espanya com a la Comunitat Valenciana. La Gràfica 2 i la Taula 5 recullen totes les xifres relacionades amb víctimes, persones denunciades i persones condemnades per violència de gènere, any per any, sense distinció d'edats. En el cas de persones condemnades, s'inclouen registres des del 2015 fins al 2021, mentre que la resta recullen xifres des de 2011 a 2021.

Atenent a estes dades corresponents al període 2015-2021 (que és el període del qual disposem xifres en els tres indicadors), sabem que en eixos anys ha hagut un total de 207.466 víctimes de violència de gènere a tota Espanya (31.131 de les quals a la Comunitat Valenciana, la qual cosa representa el 15% del total). Respecte a persones denunciades, la xifra és un poc menor, possiblement perquè es comptabilitzen persones denunciades en cada any i no fets denunciats, que podrien afectar a més d'una víctima al mateix temps.

En concret, la xifra a Espanya al llarg de tot el període es situa en 206.987 persones denunciades, el 15% de les quals ho van ser a la Comunitat Valenciana (31.052 persones).

GRÀFICA 2. Víctimes, persones denunciades o condemnades per violència de gènere amb ordre de protecció i mesures cautelars a Espanya i la Comunitat Valenciana. Totes les edats. Període 2011-2021

ESPANYA

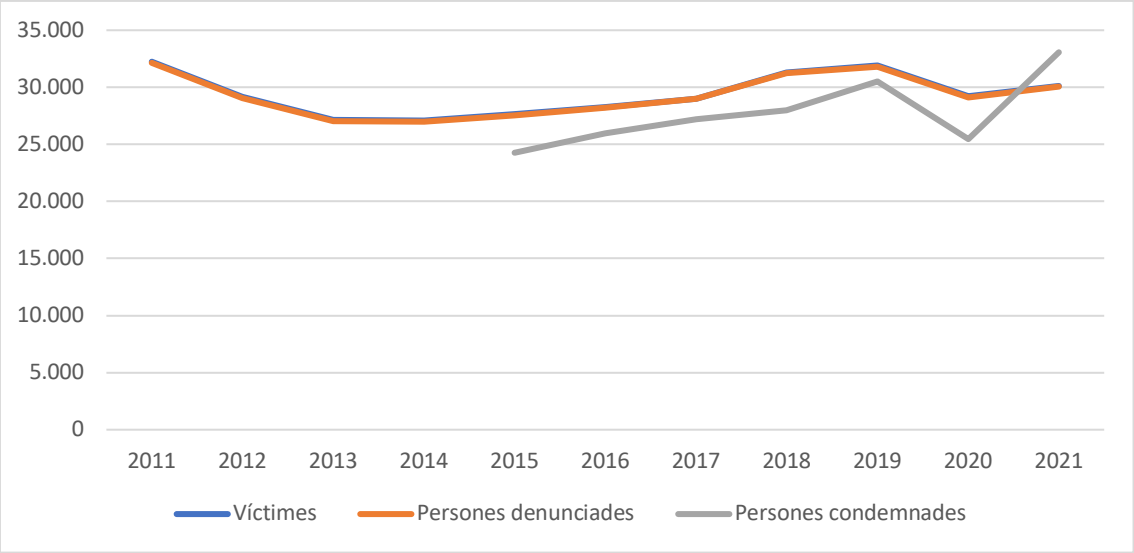

COMUNITAT VALENCIANA

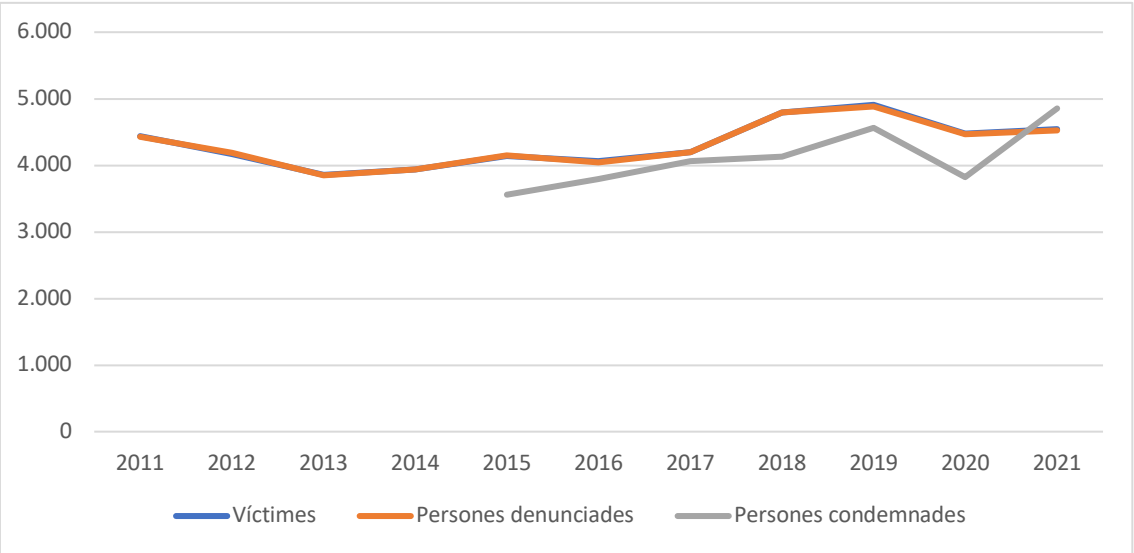

Font: INE

TAULA 5. Víctimes, persones denunciades o condemnades per violència de gènere amb ordre de protecció i mesures cautelars a Espanya i la Comunitat Valenciana. Totes les edats. Període 2011-2021

	VÍCTIMES			PERSONES DENUNCIADES			PERSONES CONDEMNADES			
	Espanya	CV		Espanya	CV		Espanya		CV	
	Abs.	Abs.	% respecte a les xifres d'Espanya	Abs.	Abs.	% respecte a les xifres d'Espanya	Abs.	% respecte del nombre de persones denunciades	Abs.	% respecte del nombre de persones denunciades
2011	32.242	4.438	13,8	32.142	4.433	13,8	-	-	-	-
2012	29.146	4.172	14,3	29.048	4.186	14,4	-	-	-	-
2013	27.122	3.857	14,2	27.017	3.850	14,3	-	-	-	-
2014	27.087	3.940	14,5	26.987	3.934	14,6	-	-	-	-
2015	27.624	4.144	15,0	27.562	4.147	15,0	24.265	88,0	3.559	85,8
2016	28.281	4.067	14,4	28.201	4.042	14,3	25.959	92,0	3.794	93,9
2017	29.008	4.196	14,5	28.987	4.196	14,5	27.202	93,8	4.062	96,8
2018	31.286	4.794	15,3	31.250	4.794	15,3	27.972	89,5	4.130	86,1
2019	31.911	4.909	15,4	31.805	4.884	15,4	30.495	95,9	4.565	93,5
2020	29.215	4.473	15,3	29.135	4.466	15,3	25.436	87,3	3.823	85,6
2021	30.141	4.548	15,1	30.047	4.523	15,1	33.068	110,1	4.855	107,3
TOTAL	323.063	47.538	14,7	322.181	47.455	14,7	194.397	93,9 (1)	28.788	92,7 (1)

(1) Estos percentatges en concret s'han calculat sobre el total de persones denunciades de 2015 fins a 2021, tant a Espanya com a la Comunitat Valenciana.

Font: INE

Tenint en compte estes últimes xifres, a Espanya ha hagut, al llarg dels mateixos anys, un total de 194.397 persones condemnades per violència de gènere amb sentència ferma, la qual cosa representa el 93'9% de les persones denunciades. En el cas de la Comunitat Valenciana, la xifra de persones condemnades ascendeix a 28.788, la qual cosa representa el 92'7% del total de persones denunciades en el mateix territori. **Això significa que la immensa majoria de denúncies es tradueixen en condemna amb sentència ferma. El baix percentatge de casos que no acaben en condemna (entre el 6 i el 7%), pot deure's, o bé a una manca de proves, o bé a denúncies falses, però en qualsevol cas no eclipsa la quantitat de casos que sí es demostren i acaben amb condemna.**

Pot resultar confús el fet que l'any 2020 s'experimentara una baixada en el nombre de persones condemnades (en quasi un 10%) i, en canvi, un augment considerable l'any 2021, però per a entendre-ho cal tenir en compte que la pandèmia ha pogut fer que els judicis i les condemnes arribaren prou més tard que les denúncies dels fets comesos (per això l'any 2021 els percentatges superen el 100%).

Amb tot, no hi ha una tendència clara i definida en cap de les variables contemplades. En general, es mantenen xifres similars al llarg de tot el període, la qual cosa és com a mínim preocupant, perquè significa que la pressuposada major conscienciació que hi ha a la societat al voltant d'esta problemàtica no està reflectint-se en les dades, almenys en els últims 10 anys.

Pel que fa a tipus d'infraccions, estan recollides a les Taules 6 i 7, on no es contempla la distinció per edats. Tant a Espanya com a la Comunitat Valenciana, la major part d'infraccions penals imputades corresponen a delictes (més del 90% del total, i en els darrers anys, pràcticament el 100%), i solament un xicotet percentatge correspon a faltes (menys del 10%, xifra que ha anat en descens fins a situar-se en el 0 o 0'1% en els últims anys).

TAULA 6. Infraccions penals imputades a la persona denunciada segons el tipus d'infracció. Espanya, de 2011 a 2021. Dades absolutes i relatives

	Total Nacional (%)										
	2011	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**
Delictes	91,7	92,3	91,9	93,3	96,5	99,8	99,9	99,9	100,0	100,0	100,0
Homicidi i les seues formes	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2
Lesions	47,5	50,6	52,1	52,2	51,6	49,6	49,8	50,3	51,2	51,8	49,1
Detencions il·legals i segrest	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Amenaces	20,1	18,7	18,0	18,4	18,1	17,7	17,3	16,9	15,4	15,2	15,5
Coaccions	2,0	2,3	2,4	2,8	2,8	2,6	2,6	2,6	2,7	2,3	3,2
Tortures i integritat moral	14,7	14,2	13,3	14,1	17,3	19,5	19,6	19,0	19,3	20,2	21,2
Agressions sexuals	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	0,6	0,5	0,7	0,7	0,7
Abusos sexuals	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3
Violació de domicili	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Injúries	0,3	0,2	0,2	0,2	0,4	0,8	0,6	0,5	0,4	0,3	0,4
Danys	0,2	0,2	0,1	0,2	0,4	0,7	0,7	0,8	0,8	0,6	0,8
Trencament de condemna	5,3	4,6	4,3	3,9	4,3	7,3	7,5	7,9	8,2	7,6	7,8
Altres delictes sense especificar	0,5	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5
Faltes	8,3	7,7	8,1	6,7	3,5	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
Faltes contra les persones	7,7	7,2	7,7	6,2	3,3	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
Altres faltes sense especificar	0,5	0,5	0,4	0,5	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Total Infraccions (en números absoluts)	38.219	33.713	31.375	31.487	32.128	33.512	34.645	37.670	38.367	34.369	36.362

Font: INE

TAULA 7. Infraccions penals imputades a la persona denunciada segons el tipus d'infracció. Comunitat Valenciana, de 2011 a 2021. Dades absolutes i relatives

	Comunitat Valenciana (%)										
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Delictes	90,2	90,9	90,6	91,8	95,7	99,9	99,8	99,9	99,9	100,0	100,0
Homicidi i les seues formes	0,3	0,2	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3
Lesions	43,8	47,4	47,0	48,7	50,3	47,1	46,7	47,6	49,4	52,2	50,3
Detencions il·legals i segrest	0,1	0,0	0,1	0,2	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1
Amenaces	22,3	21,2	21,0	20,3	17,6	17,7	17,7	18,4	16,8	14,5	15,8
Coaccions	1,3	2,0	2,8	2,6	2,6	2,5	2,9	2,6	2,2	2,0	3,1
Tortures i integritat moral	15,5	14,5	13,4	14,4	17,7	20,4	21,4	18,6	18,9	19,8	19,6
Agressions sexuals	0,5	0,7	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4	0,3	0,4	0,5	0,5
Abusos sexuals	0,1	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,3
Violació de domicili	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3
Injúries	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	1,2	0,7	0,7	0,8	0,4	0,5
Danys	0,1	0,3	0,0	0,2	0,4	0,6	0,7	0,6	0,9	0,5	0,8
Trencament de condemna	5,5	3,9	4,3	4,0	5,3	8,5	8,4	10,0	9,6	9,3	8,2
Altres delictes sense especificar	0,4	0,4	0,4	0,5	0,4	0,6	0,5	0,6	0,5	0,2	0,5
Faltes	9,8	9,1	9,4	8,2	4,3	0,1	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0
Faltes contra les persones	9,0	8,4	8,8	7,6	4,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Altres faltes sense especificar	0,7	0,7	0,6	0,6	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Total Infraccions (en números absoluts)	5.318	4.888	4.576	4.650	4.846	4.778	5.006	5.762	5.957	5.318	5.537

Font: INE

Centrant l'atenció en els delictes, les lesions són les més habituals, en torn al 50% en el període seleccionat (xifres un poc més baixes en el cas de la Comunitat Valenciana, si es comparen amb les dades relatives a nivell nacional). En segon lloc queden les amenaces (en torn al 20% del total), seguit de tortures i atemptat contra la identitat moral de la persona, que es situa en torn al 15%. Cal recordar, no obstant, que hi ha delictes que són més difícils de provar que altres (per falta de testimonis de tercers, per manca de danys visibles, etcètera), per la qual cosa resulta coherent que uns delictes (les lesions) siguen més visibles a les estadístiques que altres (les "coaccions" o "injúries"). A més a més, delictes com les lesions molt probablement inclouen altres com amenaces o, de nou, coaccions, injúries, etcètera.

4.2. Estadístiques de violència de gènere en l'adolescència

La Gràfica 3 centra l'atenció solament en menors de 18 anys, en concret, en les víctimes per violència de gènere amb edats compreses entre els 14 i els 17 anys, tant a Espanya com a la Comunitat Valenciana.

Com pot veure's, la mitjana de víctimes de 14 a 17 anys per violència de gènere entre 2011 i 2021 és de 602 a Espanya i de 102 a la Comunitat Valenciana. En este últim cas, la xifra representa el 17% del total de víctimes que hi ha a nivell nacional. Comptant les xifres totals, parlem de 6.621 víctimes a Espanya i 1.123 a nivell autonòmic.

Si es veu el detall de l'evolució, a la Comunitat Valenciana, per exemple, destaca un augment considerable de 2014 a 2015 (de 93 víctimes a 133). En canvi, hi ha un descens notable de 2019 a 2020 (a nivell nacional es passa de 719 a 514 i a nivell autonòmic es passa de 122 a 83), tornant a augmentar en 2021. En este últim cas, l'efecte de la pandèmia i el confinament va fer que les relacions directes, cara a cara, es reduïren, tot i que això no va eliminar les relacions i comunicacions dutes a terme mitjançant xarxes socials.

GRÀFICA 3. Víctimes de violència de gènere menors de 18 anys amb ordre de protecció i mesures cautelars a Espanya i la Comunitat Valenciana. Període 2011-2021

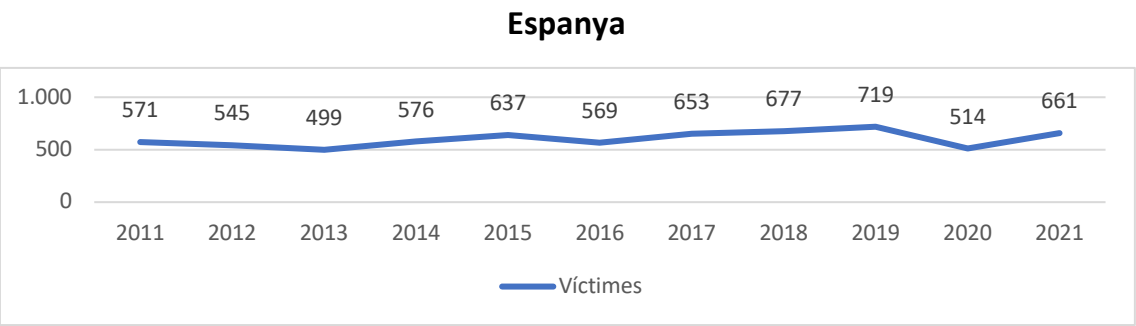

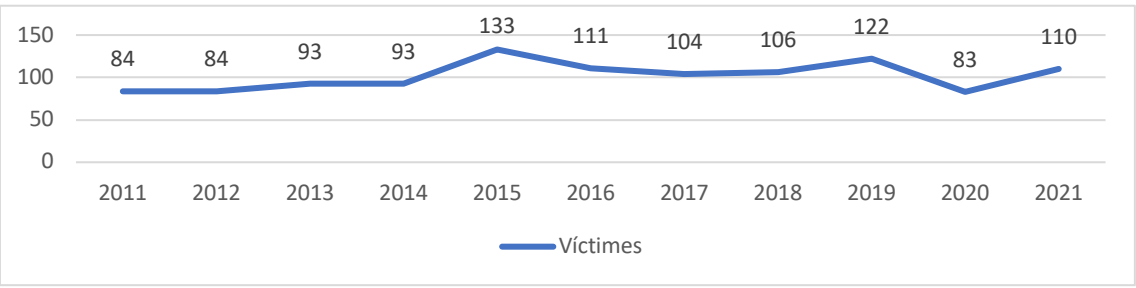

	Espanya	*Comunitat Valenciana*	
	Abs.	**Abs.**	**% respecte a Espanya**
2011	571	84	14,7
2012	545	84	15,4
2013	499	93	18,6
2014	576	93	16,1
2015	637	133	20,9
2016	569	111	19,5
2017	653	104	15,9
2018	677	106	15,7
2019	719	122	17,0
2020	514	83	16,1
2021	661	110	16,6
Mitjana	602	102	17,0
TOTAL	6.621	1.123	17,0

Font: INE

Urbano Ángel (2020) sosté que, reforçada per agents de socialització com són els mitjans de comunicació, la publicitat o els videojocs, hi ha en l'actualitat una presència creixent de formes de violència masclista a l'etapa de l'adolescència, a pesar del fet que sembla que a les noves generacions hauria d'haver més consciència del problema i per tant en les seues mans hauria d'estar acabar amb una xacra com és la violència de gènere.

Segons Díaz-Aguado (2021) i el Ministeri d'Igualtat (2020), l'any 2019 al territori espanyol el 2'5% de les joves de 16 a 24 anys que havia tingut parella en alguna ocasió havien reconegut haver patit violència física; un 3'7%, violència sexual; un 11'6%, violència psicològica emocional; i un 17'3%, violència psicològica de control, que és un tipus de violència especialment comú entre adolescents de 16 a 17 anys, arribant a un 20% i disminuint a mesura que s'augmenta la franja d'edat.

Així mateix, el 80'8% de les dones joves de 16 a 24 anys que han patit violència amb la parella actual o amb parelles anteriors sostenen que dita experiència ha tingut conseqüències de caràcter psicològic en elles; solament el 14'5% va fer sabedora a la policia i als jutjats de la seua situació de violència; i de nou solament un 27'2% fa ús de serveis d'ajuda de caràcter sanitari, psicològic, social... per a poder fer front les conseqüències de la violència.

Estes dades fan que siga molt difícil entendre la magnitud de la problemàtica. Segons la Fundació Ajuda a Xiquets i Adolescents en Risc (ANAR), l'any 2018 la Comunitat Valenciana va ser la segona comunitat en rebre la major quantitat de trucades al telèfon ANAR, una "línia gratuïta i confidencial que opera en tot el territori nacional les 24 hores del dia durant tot l'any, i que dona, de manera immediata, ajuda psicològica, social i jurídica a menors d'edat amb problemes o en situació de risc". En total van ser 266 per motiu de violència de gènere.

Seguint el mateix estudi, cal tenir en compte que, d'un total de 443 trucades d'orientació especial el mateix any 2018, 237 d'elles, és a dir, un 53'5%, revelaven que "l'adolescent víctima no [semblava] ser conscient del problema, és a dir, no [admetia] estar sent víctima d'este tipus de violència".

Segons la Macroenquesta de Violència contra la dona duta a terme l'any 2015, el 70% de les dones adolescents trenca la relació amb la seua parella arrel d'haver sigut objecte d'algun tipus de violència masclista. El 39% d'aquelles que, residents a Espanya, tenen edats compreses entre els 16 i els 24 anys, han patit algun tipus de violència a mans de la seua parella o ex-parella. Eixa xifra augmenta al 43% si ens centrem en adolescents de 16 i 17 anys d'edat.

A més a més, el tipus de violència més comuna a l'etapa de l'adolescència és la coneguda com "violència de control", associada a la dominació sobre l'altra persona, a la

possessió, de manera que al voltant d'un 75% de la joventut enquestada associa la gelosia a una mostra d'amor, o almenys han escoltat que una cosa ha d'anar lligada a l'altra.

4.3. Percepcions en torn a la violència de gènere entre la joventut

Al 8 de març de 2022, amb motiu del Dia Internacional de la Dona, *Save the children* mostrava la seua preocupació per la naturalització dels rols sexistes i la violència de gènere en l'adolescència.

Un dels majors problemes que existeix per a poder previndre la violència de gènere en l'adolescència ve quan no hi ha suficient percepció de quins fets són constitutius de violència de gènere i quins altres no ho són. Si atenem a l'estudi sobre percepció de la violència de gènere en l'adolescència i la joventut (De Miguel Luken, 2015), sembla haver més consciència al voltant de la desigualtat de gènere entre xiques que entre xics (i també més rebuig per part d'elles que per part d'ells, per tant). El 97% de les persones participants en l'estudi rebutjava la violència física; el 93%, la violència verbal; i de nou el 93%, el fet de forçar les relacions sexuals. Estes xifres, en canvi, són prou menors quan es parla de control com a mecanisme de violència de gènere, en concret, un 33% de les persones participants. És, per tant, prou elevat el nombre de persones que naturalitza esta pràctica en nom de l'amor. La violència de gènere és sovint associada a un perfil de dona casada i adulta, i sembla complicat veure com a maltractament el fet de furtar o exigir la contrasenya del mòbil o coaccionar a l'altre per a convèncer-lo de fer alguna cosa.

Tot açò té a veure amb la visió que es té de la masculinitat i la feminitat. Segons el Baròmetre de Joventut i Gènere de 2021 (Rodríguez et al., 2021), de 2017 a 2021 segueixen mantenint-se els estereotips associats a allò que s'atribueix a la masculinitat i a allò atribuït a la feminitat a Espanya, i això sembla ser així tant en xics com en xiques de 15 a 29 anys.

La intel·ligència, la responsabilitat, la sensibilitat i la comprensió, així com la preocupació per la imatge són característiques associades a la feminitat, mentre que la masculinitat va associada a ser possessius, dependents, dinàmics i superficials. En el mateix període i la mateixa franja d'edats, sembla haver-hi un descens en la quantitat de dones que, a l'hora de percebre la relació de parella, creuen en els rols tradicionals de gènere mitjançant els quals les relacions de parella són per a sempre i per defecte suposen una pèrdua de llibertat; rols en els quals queda justificat i normalitzat que l'home, per exemple, ha de protegir a la dona o controlar el mòbil de seua parella. És una tendència a la baixa que ja venia avançant des de temps enrere i que es basa en un cada vegada més gran augment en la proporció de dones amb una visió més igualitària de les

relacions dins la parella. La visió tradicional de les relacions de parella i dels rols associats al gènere, en canvi, no descendeix entre els homes, sinó que sembla augmentar lleugerament.

La Gràfica 4 s'endinsa en les percepcions que sobre les relacions de parella tenen els i les joves a Espanya. A pesar del fet que un 55'8% dels xics i un 72'4% de les xiques pense que, quan es té parella, és imprescindible que cadascú tinga el seu espai, la resta de respostes semblen contradictòries amb aquesta.

Així, per exemple, un 34% dels xics pensa que tindre parella suposa entregar-se per complet a l'altra persona (amb el que pot suposar això en matèria de pèrdua d'espai propi), front a un 26'4% en el cas de les xiques. A més, en torn al 25% dels xics afirma que en parella cal esforçar-se en fer el que li agrada a l'altra persona, front a un 13 o 14% en el cas de les xiques.

Les dades en general mostren una major conscienciació de la situació per part de les xiques que per part dels xics. Això pot deure's al fet que **el privilegi acaba sent invisible per a les persones que viuen de manera natural el privilegi que gaudeixen. Això explica que per a les xiques no resulte tan invisible esta realitat, en la mesura que la sofreixen o tenen més probabilitat de patir-la.**

Seguint amb el mateix Baròmetre, de 2017 a 2021, les dones semblen percebre cada vegada més l'existència de desigualtat de gènere (concretament, més de 7 de cada 10 dones), mentre que en el cas dels homes solament ho perceben 4 de cada 10 (i 1 de cada 10 afirmen que les desigualtats senzillament no existeixen) (Gràfica 5).

GRÀFICA 4. Percepcions sobre les relacions de parella a Espanya. Dades relatives per sexe. Any 2021

Percentatge de xics i xiques que es mostren totalment d'acord amb les següents afirmacions (7-10 punts en una escala de 0-10). Total mostra N=1.201)

Pregunta original en l'enquesta: De les següents afirmacions, ens pots dir fins a quin punt estàs d'acord amb cadascuna d'elles? Utilitza una escala de 0 a 10, en la qual 0 és "gens d'acord" i 10 "totalment d'acord".

Font: Baròmetre de Joventut i Gènere de 2021

Gràfica 5. Percepcions sobre l'existència o no de desigualtat de gènere en la població en general i entre els i les joves, per sexe. Espanya, any 2021

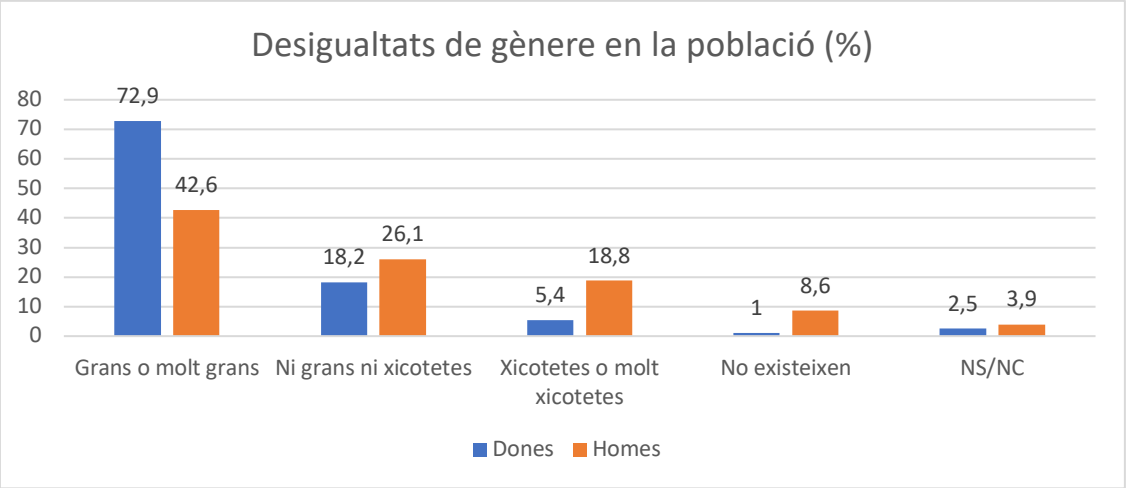

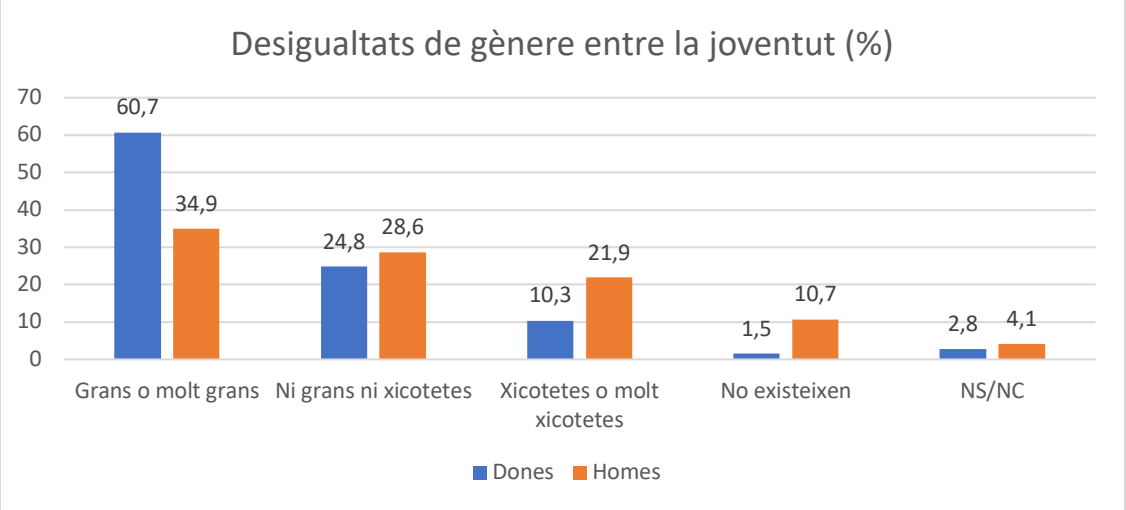

Pregunta original en l'enquesta: Com qualificaries les desigualtats que actualment existeixen entre dones i homes al nostre país? / I concretament entre les persones joves, com creus que són les desigualtats entre homes i dones?

Font: Baròmetre de Joventut i Gènere de 2021

Davant esta fotografia de l'any 2021, la Gràfica 6 ens presenta únicament el percentatge de joves que creuen en l'existència de grans o molt grans desigualtats de gènere a la població en general i entre la joventut, fent distinció per sexe, des de l'any 2017 fins a 2021.

Gràfica 6. Percentatge de joves que creuen en l'existència de grans o molt grans desigualtats de gènere a la població en general i entre la joventut, per sexe. Espanya, període 2017-2021

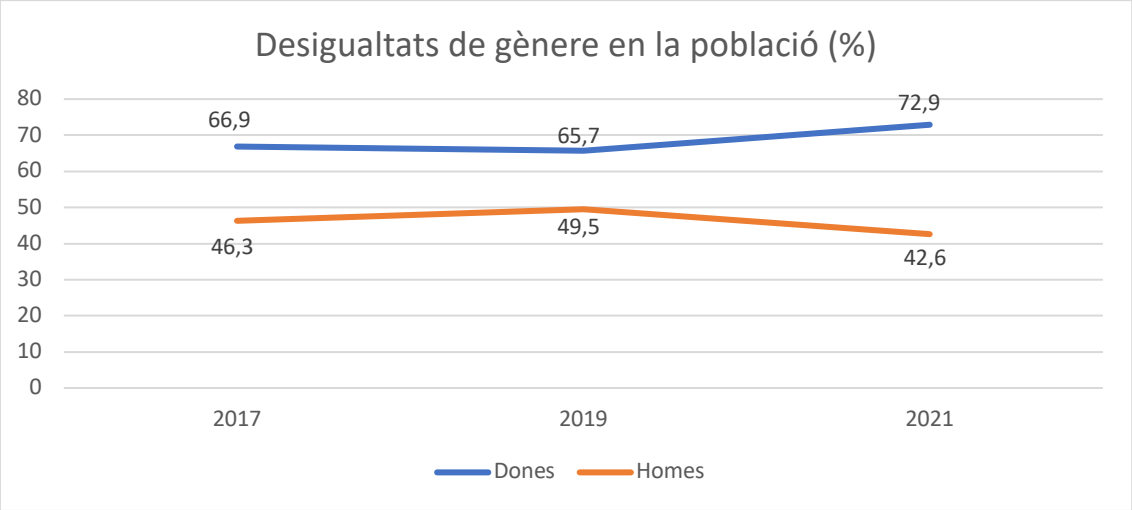

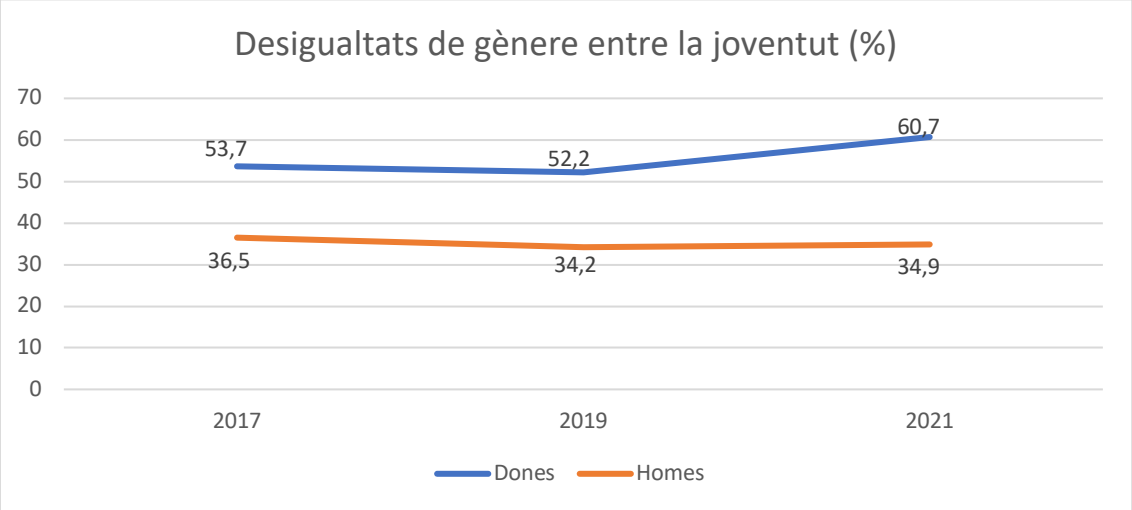

Pregunta original en l'enquesta: Com qualificaries les desigualtats que actualment existeixen entre dones i homes al nostre país? / I concretament entre les persones joves, com creus que són les desigualtats entre homes i dones?

Font: Baròmetre de Joventut i Gènere de 2021

Tot i que les xifres no mostren una tendència clara al llarg dels darrers anys, sembla que els i les joves veuen les desigualtats de gènere com una qüestió principalment pròpia de la població adulta, la qual cosa explica que els percentatges siguen més alts en la primera gràfica, que parla de les desigualtats de gènere a la població en general, que en la

segona, que es centra en les desigualtats de gènere entre la joventut. Este punt va en línia amb el que adverteix Ruiz Repullo (2016):

> L'adolescència sent llunyana la violència de gènere, no la reconeix en els seus entorns i les seues quotidianitats, la considera un fet que ocorre en edats més adultes i, sobretot, en espais relacionats amb el matrimoni o la convivència, realitats llunyanes a les seues experiències amorós-sexuals (p. 626).

Al mateix temps, els discursos entre xics i xiques semblen allunyar-se entre sí en matèria de si existeixen o no grans o molt grans desigualtats de gènere. La diferència entre els uns i les altres és notable i, de nou, semblen ser més conscients de la problemàtica elles que ells.

Si en compte de parlar de desigualtat de gènere, parlem de violència de gènere, l'any 2021 un 54'4% de les xiques pensa que ha augmentat a Espanya, front a un 30'1% en el cas dels xics. Estes xifres són més baixes que les que poden trobar-se a 2019 i a 2017, per la qual cosa, encara que les dones mostren ser més conscients de la problemàtica, indica que el nivell de consciència i sensibilització està en descens en els darrers anys (Gràfica 7).

GRÀFICA 7. Percentatge de joves que creuen que la violència de gènere ha augmentat a Espanya. Període 2017-2021

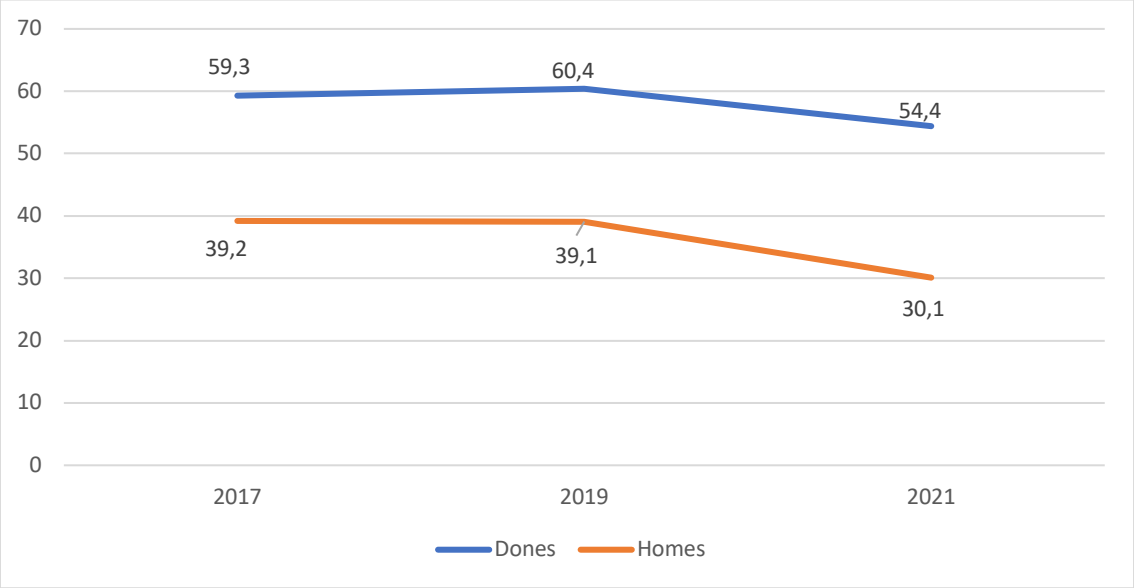

Pregunta original en l'enquesta: Creus que la violència contra les dones a Espanya... (es contempla solament les respostes de "alguna cosa" o "molt" en el seu conjunt).

Font: Baròmetre de Joventut i Gènere de 2021

Per altra banda, si atenem al fet de definir-se o no a ells i elles mateixa com a feministes, en el cas de les dones, estes semblen ser-ho cada vegada més —de 46'1% a 67'1% si comparem les xifres de 2017 amb les de 2021—. En el cas dels homes, la xifra també ha augmentat (de 23'6% a 32'8%), però queda molt per darrere de les dones.

Respecte a si és pertinent o no el feminisme en l'actualitat, en 2021 el 63% de les dones sosté que el feminisme està pensat per a l'accés a la igualtat i la superació de les barreres tradicionals, front a un 40% en el cas dels homes. Per altra banda, un 17% de dones front a un 28% d'homes creuen que el feminisme no dona resposta als problemes reals de les dones, un 13% de dones front a un 26'4% d'homes el veuen innecessari, i un 14% de dones front a un 24% d'homes creuen que l'objectiu del feminisme és perjudicar als homes.

De 2019 a 2021 sembla haver un increment de situacions en les quals els i les joves s'han sentit discriminats o discriminades per raó de gènere, amb xifres sempre majors en el cas de les xiques que en el cas dels xics: de 66'2% a 72'4% en el cas d'elles (especialment al carrer, a més de a les xarxes socials), i de 53'1% a 57% en el cas d'ells (sobretot al lloc de feina, a més de a les xarxes socials).

Una vegada hem arribat a este punt, la Gràfica 8 ens ajuda a veure el percentatge d'experiències d'assetjament que els i les joves han pogut presenciar, patir o exercir l'any 2021 a Espanya, seguint, una vegada més, el Baròmetre de la Joventut i Gènere.

Un 53'6% de les xiques enquestades afirma haver presenciat en el seu entorn alguna situació d'assetjament, front a un 50'6% en el cas dels xics. **Cal agafar estes dades amb cura, perquè part de les persones enquestades poden haver naturalitzat situacions d'assetjament fins al punt de no considerar-les com a tal.** En general, les xiques semblen haver patit o haver presenciat situacions d'este tipus en major mesura que els xics, que, en canvi, estan per damunt de les xiques quan es tracta d'exercir algun tipus d'assetjament (almenys tenint en compte les respostes que així ho posen sobre la taula).

GRÀFICA 8. Percentatge d'experiències d'assetjament presenciat, patit o exercit per sexe a Espanya. Any 2021. Dades relatives.

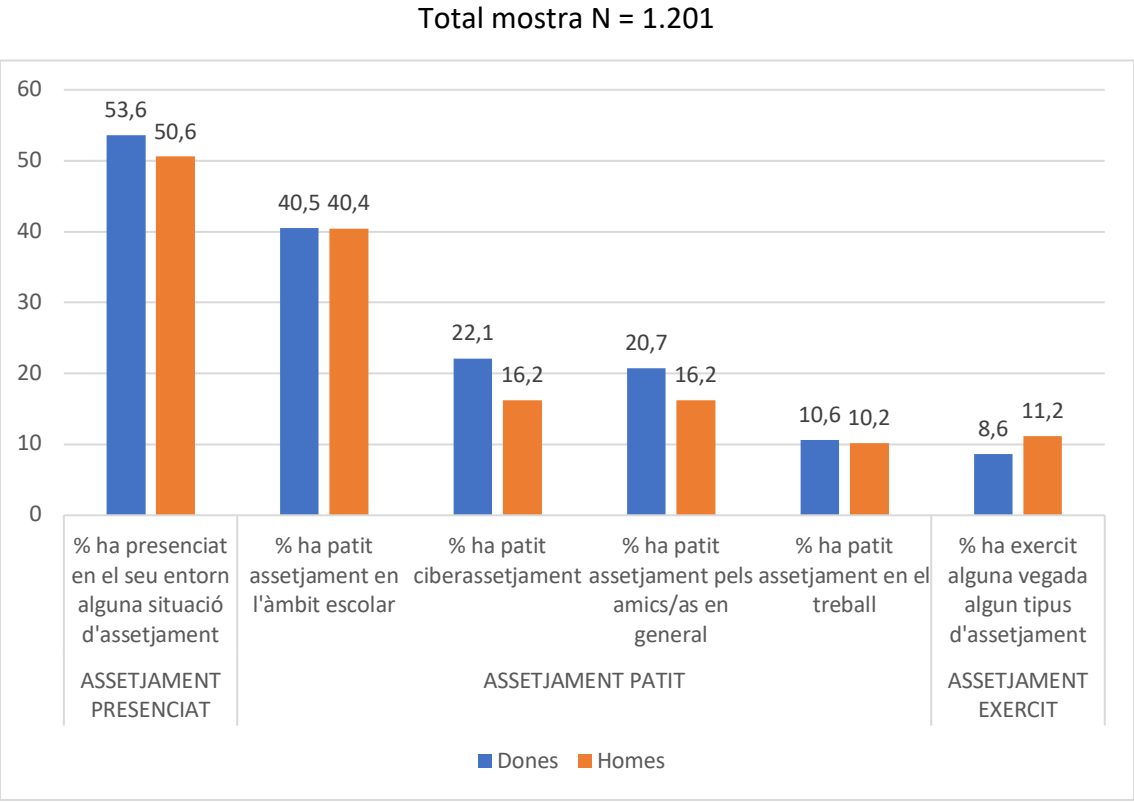

Pregunta original en l'enquesta: Has presenciat en el teu entorn educatiu o laboral alguna situació d'assetjament? / I en el teu cas, has patit alguna vegada o pateixes assetjament...? / I has exercit tu algun tipus d'assetjament?

Font: Baròmetre de Joventut i Gènere de 2021

Per últim, la Gràfica 9 mostra el tipus de situacions de violència de gènere presenciades al llarg de l'any 2021 a Espanya, de nou distingint per sexe. En este cas, sembla que el tipus de situacions més comuna és la de revisar el mòbil de la parella, de la qual cosa són més conscients les xiques (amb un 59'7% de les respostes) que els xics (38'7%).

En realitat, la diferència és prou significativa en totes les opcions de resposta. En el cas de les xiques, entre un 40% i un 55% apunten a situacions en què han presenciat "Dir-li a la parella que no val per a res", "Tractar de fer que no puga veure a les seues amistats", "Insultar-la i humiliar-la", "Controlar permanentment on està", "Dir-li amb qui pot o no pot parlar, així com on pot anar i on no" o "Controlar tot el que fa". En el cas dels xics, llevat de "Revisar el mòbil", com ja s'ha mencionat, cap resposta supera el 30%.

GRÀFICA 9. Situacions de violència de gènere presenciades, segons sexe a Espanya. Any 2021. Dades relatives

Total mostra N = 1.201 (resposta múltiple)

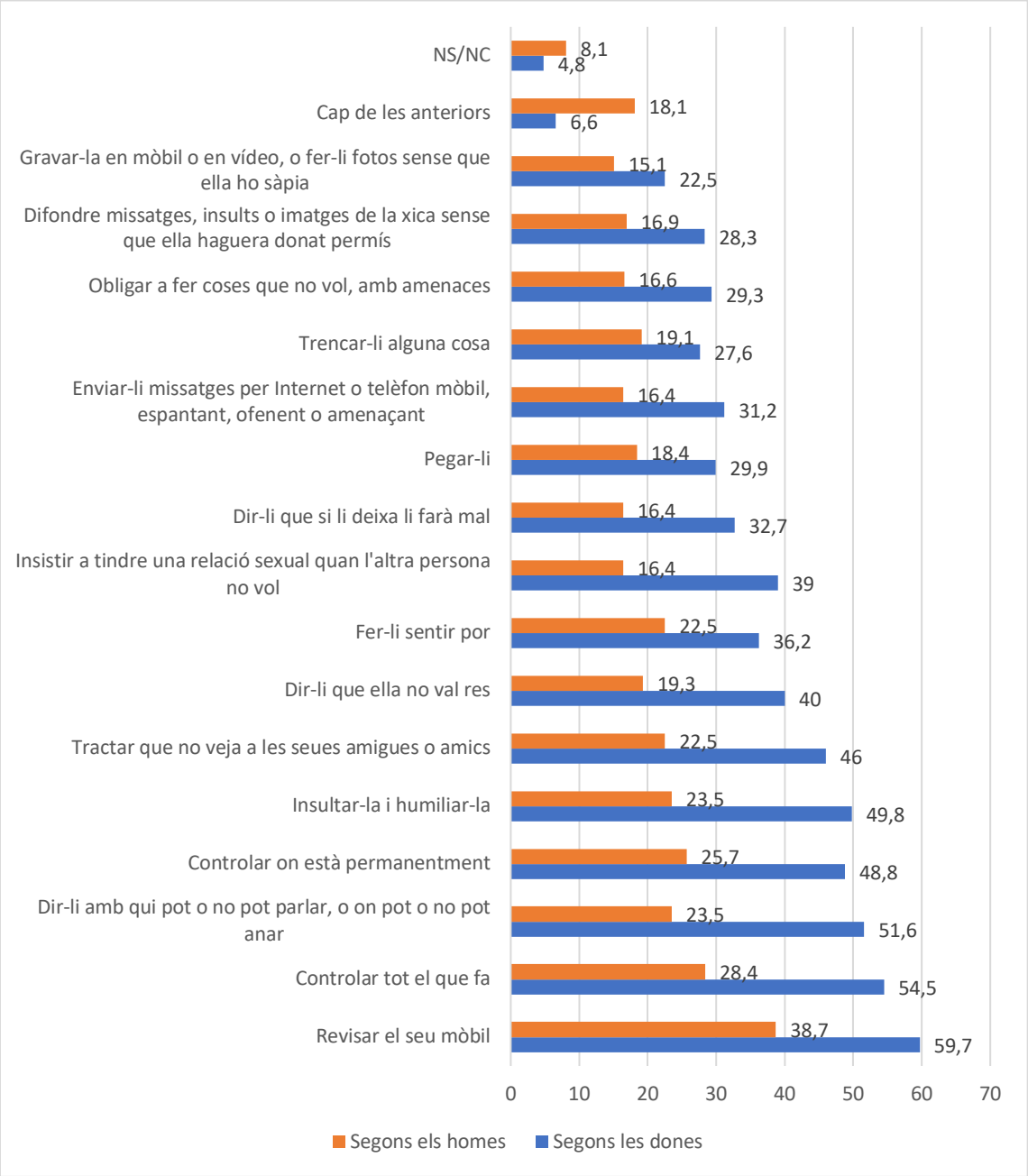

Pregunta original en l'enquesta: Assenyalarem una sèrie de situacions. Ens podries indicar quines has vist o oït que hagen passat alguna vegada en el teu cercle pròxim? Assenyala totes les que un xic li haja fet a una xica.

Font: Baròmetre de Joventut i Gènere de 2021

Fins ací l'anàlisi d'algunes de les estadístiques que giren al voltant de la violència de gènere, especialment en l'adolescència. Amb elles queda clara la necessitat d'emprendre accions que ajuden a la prevenció d'esta problemàtica, una prevenció que ha de començar per la conscienciació i el canvi de percepcions que sobre estes qüestions tenen les noves generacions, intervenint tant en xiques com en xics, així com en la població adulta en general. Sols així reduirem la incidència d'esta xacra social que ens afecta a tots i totes.

2ª PART. TERTÚLIA-DEBAT “DESMUNTANT EL MITE DE L’AMOR ROMÀNTIC”

Alimentada i impulsada per les representacions socials que ens arriben des dels mitjans de comunicació, la publicitat, el cinema o la literatura, la idea d’amor romàntic s’acompanya moltes vegades d’elements positius i idealitzats que la fan socialment atractiva, especialment a l’etapa de l’adolescència.

Malgrat això, l’amor romàntic esdevé un mite i, com a tal, és una simplificació de la realitat, una creença que, encara que esbiaixada i naturalitzada, és donada per vàlida en la mesura que resulta legitimada i acceptada per la societat que ens envolta i, per tant, exerceix una gran influència sobre les persones que creuen en ella (Ruiz Repullo, 2016, 2014, 2011).

En eixe sentit, el mite de l’amor romàntic pot materialitzar-se en relacions tòxiques que suposen un risc i que poden dur a situacions de violència de gènere que, si s’atén a les xifres estadístiques, afecten en major grau a les dones (amb una diferència més que

notable respecte als homes). Això és així perquè el mite de l'amor romàntic genera unes expectatives dins la parella que fan difícil la prevenció de relacions tòxiques.

Una bona manera de previndre i fer front a la violència de gènere en l'adolescència és organitzar activitats i dinàmiques que ajuden a la seua conscienciació i a la del seu entorn.

Amb este objectiu es proposa la realització de tertúlies-debat a espais cívics on treballar les qüestions que esdevenen causa d'esta problemàtica: associacions veïnals, associacions de famílies de l'alumnat, associacions adreçades a la joventut, associacions de dones... Al mateix temps, cal tenir en compte que dur a terme este tipus de dinàmiques a centres educatius, reunint a membres de tota la comunitat educativa, ajudaria a fomentar un vincle entre les famílies i les àrees d'igualtat i educació dels Ajuntaments.

En esta segona part d'esta guia es proposa centrar la dinàmica en desmuntar el mite de l'amor romàntic, els preceptes del qual és necessari trencar si es vol aconseguir que els i les joves siguen conscients que l'amor no ho pot tot, que no ha de suposar una renúncia a la pròpia identitat i interessos, que les relacions cal treballar-les, i que el desenvolupament de competències com la comunicació i la resolució de conflictes és fonamental en tota relació.

Sols desmuntant el mite de l'amor romàntic i els elements que generen relacions tòxiques aconseguirem visibilitzar el problema i substituir estes relacions tòxiques per relacions conscients, empoderades, afegint una perspectiva crítica que ajude a identificar a temps actituds sexistes, i educant-nos amb una mirada coeducativa, tenint en compte que coeducar és previndre la violència de gènere.

La tertúlia-debat que es proposa consta de tres moments diferents, que poden veure's a la presentació PowerPoint que acompanya esta guia: un primer moment per a trencar el gel llançant a l'aire la pregunta què és l'amor i a quins elements s'associa; un segon moment que suposa la visualització del documental *Estime que t'estime*, en el qual s'abordaran temes que constituiran el punt de partida per al debat posterior que donarà forma al tercer moment, on s'ha inclòs un seguit d'afirmacions que hauran de ser motiu de discussió per al grup. Cadascun dels moments queda desenvolupat a continuació.

PRIMER PAS. QUÈ ÉS L'AMOR?

a) Descripció

El primer pas de la dinàmica "Desmuntant el mite de l'amor romàntic" suposa llançar al públic assistent una pregunta prèvia: Què és l'amor? A què l'associen? A quins elements vinculen la seua idea d'amor? Estes primeres preguntes ajudaran a arribar a les representacions socials que al respecte tenen les persones assistents, així com un primer contacte amb la temàtica.

b) Metodologia

Duració: 10 minuts.

Per a dur a terme esta primera part, hi ha diverses opcions:

- Podem repartir fulls i que les persones assistents anoten les idees i després les compartisquen en veu alta amb el grup.
- Podem llançar les preguntes i anar recollint les respostes directament a una pissarra, segons els mitjans dels quals disposem.

En lloc de pissarra podria utilitzar-se alguna aplicació que permeta projectar núvols de paraules en temps real (Mentimeter, per exemple), sempre i quan el públic assistent dispose de connexió a Internet i dispositius mòbils que permeten l'ús d'esta aplicació. D'aquesta manera, les respostes quedarien automàticament projectades a la vista de tots i totes, podent reprendre totes elles novament en el tercer pas, després de la projecció del documental.

SEGON PAS. VISUALITZACIÓ DEL DOCUMENTAL *ESTIME QUE T'ESTIME*

a) Descripció

Una vegada recollides les respostes, és important visualitzar el documental *Estime que t'estime*. Este documental forma part del projecte Formosíssima, ha sigut dirigit i guionitzat per Paqui Méndez i Sandra Molines, i ha comptat amb la col·laboració de professorat i alumnat de l'IES Almussafes, l'IES Benicalap i l'IES El Grau (València). Este documental busca l'erradicació de la violència de gènere en l'adolescència, i com a tal, és una ferramenta fonamental per a treballar amb adolescents la construcció de relacions sanes.

b) Metodologia

Duració: 14 minuts.

La metodologia és senzilla, en la mesura que passa per visualitzar el documental i suposa solament disposar dels mitjans tècnics per a poder projectar-lo en condicions òptimes (a nivell d'imatge i so).

TERCER PAS. AFIRMACIONS PER A DEBAT

a) Descripció

El tercer pas consisteix en iniciar una tertúlia-debat per a desmuntar el mite de l'amor romàntic a partir de les idees que haja suscitat el previ visionat del documental *Estime que t'estime*.

b) Metodologia

Duració: variable (30-40 minuts, segons grau de participació).

L'inici d'esta tercera part pot realitzar-se de diferents maneres, en funció del perfil i les característiques del públic assistent:

- La persona moderadora podria reprendre el núvol de paraules desenvolupat en el primer pas i demanar a les persones assistents que contrasten les seues idees prèvies amb el que han pogut veure al documental.
- La persona moderadora podria directament demanar al públic assistent que pose de relleu les idees i elements que considere més importants del documental, per a poder agafar-les com a punt de partida.
- En cas que hi haja dificultats per a fer que el públic assistent participe de manera activa, es proposa anar llançant una sèrie d'afirmacions que caldria posar a debat i que trobarem a continuació a la secció "Afirmacions a debat".

Siga quina siga l'opció escollida, caldria relacionar tots els elements que formen part del debat amb l'experiència pròpia del públic assistent o amb la dels seus fills i filles. Parlar d'experiències properes i que puguen resultar familiars pot fer més fàcil trencar el gel i enganxar millor a les persones assistents.

A més, de manera opcional, pot llançar-se al públic la pregunta: *Per què és important parlar de la violència de gènere en l'adolescència?*, per a la qual pot ser útil projectar dades estadístiques o notícies de premsa com les que es poden veure a continuació (Imatge 1).

IMATGE 1. Notícies sobre la importància de fer visible la problemàtica de la violència de gènere

EL PASADO SÁBADO

Detenidos cinco jóvenes por agredir sexualmente a tres menores en Valencia

Al parecer, cinco hombres de entre 22 y 28 años siguieron por la calle a un grupo de cuatro menores formado por tres chicas y un chico

Por EFE

28/07/2022 - 17:30 Actualizado: 28/07/2022 - 17:35

Font: El Confidencial

VIOLENCIA MACHISTA >

Los menores de 18 años son el grupo de edad en el que más crece la violencia machista: más agresores y más víctimas

La última estadística de violencia de género y doméstica del Instituto Nacional de Estadística refleja que es entre los más jóvenes donde más aumenta el maltrato

Font: El País

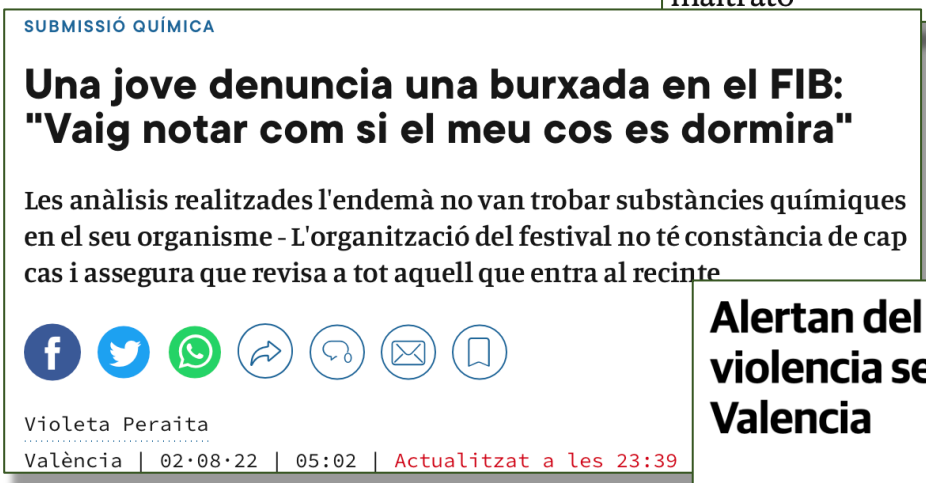

SUBMISSIÓ QUÍMICA

Una jove denuncia una burxada en el FIB: "Vaig notar com si el meu cos es dormira"

Les anàlisis realitzades l'endemà no van trobar substàncies químiques en el seu organisme - L'organització del festival no té constància de cap cas i assegura que revisa a tot aquell que entra al recinte

Violeta Peraita

València | 02·08·22 | 05:02 | Actualitzat a les 23:39

Font: Levante

Alertan del aumento de casos de violencia sexual con burundanga en Valencia

EP

Miércoles, 5 enero 2022, 00:28

valencia. Compromís ha presentado una batería de preguntas en Les Corts dirigidas a la Consejería de Justicia para analizar la información territorializada sobre el número de casos de violencia sexual con sumisión química y trabajar en medidas que puedan erradicar este tipo de violencia machista, al considerar «muy preocupante» el uso de la conocida burundanga para agredir sexualmente a las mujeres, por el aumento de casos registrados.

Font: Las Provincias

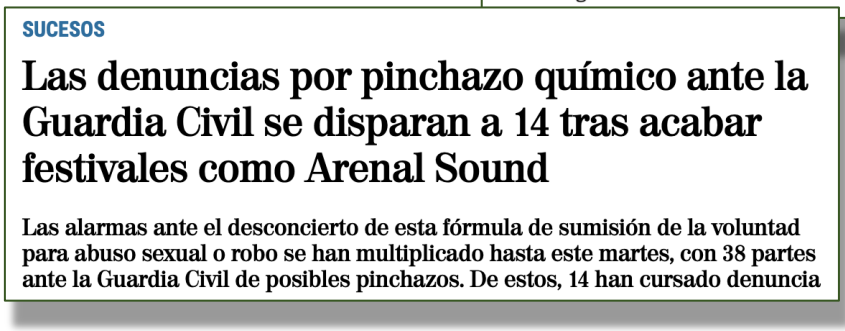

SUCESOS

Las denuncias por pinchazo químico ante la Guardia Civil se disparan a 14 tras acabar festivales como Arenal Sound

Las alarmas ante el desconcierto de esta fórmula de sumisión de la voluntad para abuso sexual o robo se han multiplicado hasta este martes, con 38 partes ante la Guardia Civil de posibles pinchazos. De estos, 14 han cursado denuncia

Font: El Mundo

c) Afirmacions a debat

La idea d'amor sempre ha sigut la mateixa al llarg del temps (i en totes les cultures)

Per a tractar esta afirmació, fàcilment poden reprendre's les idees o comentaris recollits en el núvol de paraules. Una ullada al núvol permetrà veure la varietat de respostes que hi ha al voltant de la pregunta "què es l'amor?".

També dependrà del perfil d'edat que tinguen les persones assistents. Tindre diversitat d'edats farà que es posen de relleu les diferents concepcions que poden tindre persones pertanyents a generacions diferents. Una cosa similar passaria en cas de disposar de varietat de nacionalitats o de grups socials.

Cal recordar que parlem d'un mite, i com a tal, es tracta d'una construcció social, una creença que forma part de l'imaginari col·lectiu. Per tant, pensar que la idea d'amor que hi ha a l'actualitat ha sobreviscut al llarg dels segles esdevé una afirmació falsa.

La qüestió també és que no importa si la idea d'amor que tenim és real o no. El més important és que creure en ella té conseqüències reals (positives o negatives, sanes o tòxiques, però reals, en definitiva).

L'amor ho pot tot i tot ho perdona

L'amor ho pot tot és una afirmació que normalment és acceptada per tots i totes i es basa en la idea que l'amor verdader està per damunt de qualsevol obstacle i, per tant, ha de perdonar-ho tot, sense importar les circumstàncies o les accions que puguen haver esdevingut posant-lo a prova. A més a més, esta visió de les coses sol anar de la mà d'una altra afirmació: "si dins una relació hi ha problemes, no hi ha amor".

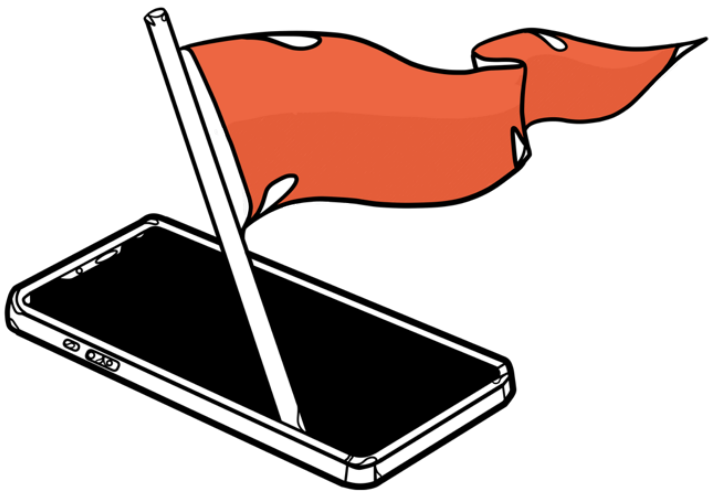

Tant una afirmació com l'altra resulten ridícules. La primera, perquè les circumstàncies i els actes que posen a prova una relació sí són importants i cal tindre'ls en compte per a decidir si paga la pena seguir endavant amb la relació o no. La segona, perquè pressuposa que la relació de parella ha

de ser perfecta (és a dir, totalment comunicativa, afectiva, respectuosa, plena de confiança), i la perfecció no deixa de ser una altra construcció social, un altre mite, una quimera. A més a més, demonitza la idea de conflicte, com si mantindre una relació amb altra persona suposara no passar mai per conflictes. Esta idea duu a la interrupció de relacions al menor indici de conflicte, per no saber gestionar conflictes quotidians ni solucionar problemes.

L'amor pot fer canviar a les persones

Pensar que l'amor ho pot tot és creure cegament en el fet que les persones poden canviar per amor. Sobre este punt, Ruiz Repullo (2016) adverteix:

> Aquest mite generalment va dirigit cap a les xiques: l'amor es considera com una lluita per a salvar als homes i converteix a les xiques en salvadores dels seus nuvis. A través d'aquest mite les dones se situen en un continu sentiment d'esperança (p. 627).

Esta creença pot resultar perillosa en la mesura que duu a tolerar determinades actituds que poden resultar nocives, ofensives o humiliants baix el pretext de creure que l'altra persona acabarà canviant amb el temps, perquè suposadament l'amor verdader ho pot tot i amb ell és possible superar qualsevol obstacle que puga suposar un entrebanc per a la relació de parella: "si realment em vol, em perdonarà". Esta creença duu a una relació tòxica basada en el xantatge i la manipulació de la víctima, amb l'objectiu d'imposar-li la nostra voluntat.

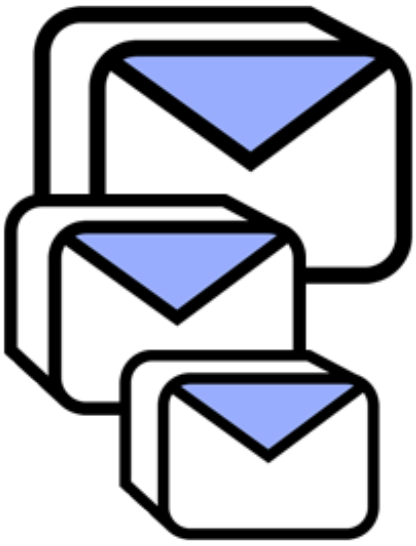

En el mateix ordre de coses, tenim l'afirmació: "canviar sempre és possible quan es tracta d'amor", que no busca altra cosa que justificar actituds que no es poden justificar. Amb ella es diu que les actituds pernicioses poden excusar-se i tolerar-se per l'omnipotència de l'amor, en la mesura en què l'amor ha d'estar per damunt de tot, sense importar els errors que es puguen cometre dins la relació de parella ni la seua magnitud. Este fet pot dur a la normalització o naturalització del conflicte, que, al veure's com un element normal propi del període d'adaptació de les primeres fases de la relació, pot acabar duent a la naturalització del maltractament, així com a creure que l'amor és compatible amb l'agressió.

L'amor és passió eterna

L'afirmació pressuposa no solament la idea de passió i entrega total a l'altra persona, sinó que a més li dona un caràcter de perpetuïtat. La passió que puga emergir a l'inici de la relació i que sembla que hauria d'acompanyar-se d'una plena compenetració sexual hauria de mantindre's per a sempre o no és amor.

Estes afirmacions són com a mínim qüestionables, a més de perilloses. Per una banda, entregar-se del tot a una persona és renunciar a la pròpia identitat, i per altra, la sexualitat és solament un aspecte més dins la relació.

Els pols oposats s'atrauen

"De l'odi a l'amor solament hi ha un pas". Esta creença sembla justificar relacions tòxiques basades en el conflicte i les desavinences permanents i esdevé una mescla explosiva difícil de gestionar i de dur endavant. Amb ella s'oblida que com més elements comuns té una parella, millor és el seu enteniment mutu.

A més a més, esta visió de les coses pot implicar l'assumpció de rols de gènere estereotipats, responent a la idea que es té del que significa tindre una conducta femenina suposadament pròpia de les xiques (reposada, tranquil·la, submisa, atenta, empàtica...) i la que es té del que significa tindre una conducta masculina, de nou suposadament, pròpia dels xics (agressiva, descontrolada, impulsiva, dominant...).

Sense amor mai no podrem estar complets i completes

Una idea afí a la d'entregar-se per complet a la parella és aquella que afirma que mai no podrem estar completes ni complets sense amor, és a dir, si no tenim parella.

Esta creença acompanya a la idea que cal fusionar-se amb l'altra persona, dependre d'ella, adaptar-se a ella sense esperar res a canvi i oblidant la pròpia vida.

No hi ha elecció possible, el nostre destí està escrit i és el d'enamorar-nos. En esta idea es basa el mite de la mitja taronja, un mite que sorgeix a la Grècia clàssica, amb Aristòfanes i la seua història de les ànimes bessones, i va fent-se més gran amb el romanticisme i els atributs de l'amor cortès.

Pensar i creure en el destí té el perill de renunciar al control de les nostres vides i, per extensió, del que puga passar dins la relació de parella.

Tu eres la meua mitja taronja

Creure en l'existència de la mitja taronja és alimentar la idea d'estar incomplets i incompletes a la vida si no estem amb l'altra persona. Seguint este raonament purament emocional, l'altra persona em complementa, em completa, i per això estar amb ella és una necessitat. A més a més, sé que és la meua mitja taronja, la meua ànima bessona, perquè ha sorgit entre nosaltres una "química especial" que no es repetirà mai més amb cap altra persona, donat que —suposadament— l'amor verdader i passional sols s'experimenta una vegada, com un tren que no torna a passar mai més si no s'agafa quan es presenta l'ocasió, i si s'aprofita, sembla que durarà per sempre, i sempre serà romàntic i passional, sense importar els anys de convivència ni els entrebancs que puguen sorgir. Açò es veu agreujat per la socialització diferencial a la qual es sol sotmetre a xics i a xiques, on ells són empentats a ser autònoms i independents i a elles sol atribuir-se un paper més dependent i secundari.

És important destacar este punt perquè suposa creure que l'amor passa per un procés de despersonalització i sacrifici del jo, suposa oblidar la pròpia identitat i identificar-se amb l'altre amb totes les conseqüències que això comporta. També el dret a la intimitat queda en perill amb esta visió de les coses, en la mesura que no caben secrets dins la parella. Amb tot, el mite de la mitja taronja pressuposa que solament podràs estar completa i complet amb una persona en concret, la qual cosa genera conflicte i frustració quan les coses no funcionen d'acord amb les expectatives que s'havíem marcat, duent a la desesperació si, de sobte, la parella es trenca (perquè significa que s'han acabat les possibilitats).

L'amor a primera vista és cosa del destí

Esta idea enganxa amb el fenomen de l'amor a primera vista, que no deixa de ser una superstició. El mite de l'enamorament sobtat pressuposa que l'atzar intervé en el nostre dia a dia per a fer que ens trobem amb la persona amb la qual estem predestinades i predestinats a passar la resta de les nostres vides. Esta idea pot resultar tan potent que pot interferir en la percepció que es té de l'altra persona, arribant a idealitzar-la i a veure en ella trets i característiques que no existeixen. Això fa també que relacions potencials que sí funcionarien no arriben a donar-se, en la mesura que no s'han iniciat amb eixa flama apassionada que, suposadament, caracteritza tota relació amb futur.

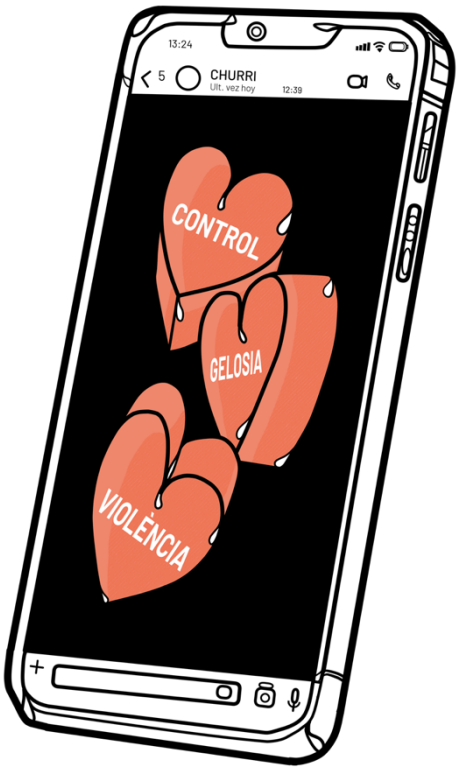

L'amor és l'única font de felicitat possible

És comú veure l'amor de la parella com el centre i el sentit de l'existència, com si l'emparellament fora la condició *sine qua non*, imprescindible per a poder accedir a la felicitat. La idea de ser feliç sense tindre parella sembla mal vista socialment. De nou, açò connecta amb la idea d'estar incomplets i incompletes si no tenim una parella o no estem amb ella.

Paral·lelament, sembla que, si estem amb una altra persona, solament resten dues opcions: o bé eixa persona ha de tindre les mateixes aficions i els mateixos gustos que jo, o bé jo he d'adaptar-me als seus, renunciant als meus trets identitaris. A més, de sobte sembla que sóc responsable de la felicitat de l'altra persona, renuncie a la meua privacitat (amb totes les seues conseqüències) i es justifica la necessitat de controlar a l'altra persona. Tots estos elements suposen un pes difícil d'assumir. No cal iniciar una relació amb altra persona per a començar a ser feliç o a lluitar per assolir metes i somnis.

L'amor no pot donar-se mai entre més de dues persones

La idea d'estar amb la persona "correcta" sol anar aparellada amb la idea que l'amor no pot donar-se mai entre més de dues persones.

El fet de mantindre una relació amb una persona no bloqueja la potencial atracció o afinitat que es puga sentir per una altra. Altra qüestió és fins a quin punt es vol arribar amb eixa atracció amb l'altra persona i si això acaba o no interferint en com es veu a

l'actual parella. Cal tenir en compte que també la idea de fidelitat és una construcció social que respon al tipus de compromís que s'està disposat a assumir amb la parella.

Això té a veure també amb la idea que l'amor solament pot conduir al matrimoni i l'estabilitat en les relacions, una idea que té també raons històriques. A mesura que els matrimonis concertats han anat substituint-se per matrimonis basats en l'amor i l'atracció des de finals del segle XIX fins a l'actualitat (d'una manera lenta i gradual), s'ha alimentat el mite que ens diu que l'amor verdader, romàntic, estable, ha de passar necessàriament pel matrimoni.

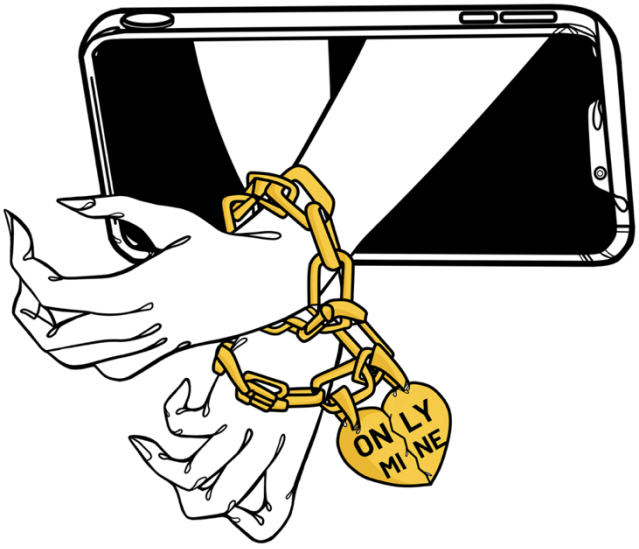

Al mateix temps, no hem d'oblidar que sentir una certa afinitat per altra persona no necessàriament implica deixar de sentir atracció per la parella.

La meua parella és meua

Quan la idea de mitja taronja i la idea que som éssers incomplets es duen a l'extrem, acaba sorgint la noció de possessió. En la mesura que "som una sola persona", la meua parella és meua. Novament este missatge duu a relacions tòxiques que passen per la pèrdua de la pròpia identitat almenys per part d'una de les persones implicades.

La gelosia és una prova d'amor

Un altra creença que gira al voltant del mite de l'amor romàntic és la de pensar que la gelosia és indici, prova i fins i tot requisit d'amor verdader. Esta idea sembla justificar la idea de possessió, una idea que duu a una relació de parella tòxica, farcida d'un desequilibri de poder que perjudica sempre a una de les parts. Este punt té a veure amb l'associació de l'amor amb la fidelitat i l'exclusivitat, elements que no es mesuren de la mateixa manera en homes que en dones, la major part de les vegades a favor dels primers. A més a més, cal tenir en compte que la gelosia solament amaga l'angoixa i la por de perdre allò que suposadament és nostre per dret.

Dit açò, no és difícil veure el tipus de relacions tòxiques a les quals pot arribar esta visió de les coses (poden veure's alguns exemples a la imatge 2).

Imatge 2. Exemples de notícies en torn a relacions tòxiques i la seua derivació cap a una violència psicològica o de control

Violencia de género

El 25% de las adolescentes ha sufrido violencia psicológica o de control en pareja: "Me decía que era por amor"

- Un informe de Save The Children alerta de las graves consecuencias de ese tipo de violencia entre chicos de 16 y 17 años
- A la ONG le preocupa la normalización e invisibilización de las violencias machistas, así como del extendido negacionismo
- El 016 es el teléfono de atención a las víctimas de violencia machista, es gratuito y no deja huella en la factura

19.10.2021 | 12:20 horas Por RTVE.es

Font: RTVE

FEMINISMO EN LOS JÓVENES

Aumenta el número de jóvenes que piensa que los celos y el control del móvil de su pareja son una 'prueba de amor'

Según el último Barómetro de Juventud y Género, el número de jóvenes que se consideran feministas ha aumentado, pero también el de controladores con posturas tradicionales.

Font: La Sexta

QUART PAS. RECAPITULACIÓ FINAL

a) Descripció

Una vegada s'arriba al quart pas, és moment de fer la recapitulació final dels elements que ajuden a desmuntar el mite de l'amor romàntic.

b) Metodologia

Duració: 5-10 minuts.

Per a dur-ho a terme, la persona moderadora pot demanar una última pluja d'idees, que podria fer-se de nou en forma de núvol de paraules amb aplicacions mòbils (com per exemple, Mentimeter) o de manera manual amb una pissarra, de manera que les persones assistents, a partir de l'anterior exercici dialògic, ajuden a acabar de reformular la idea d'amor, canviant un tipus d'amor romàntic per un amor més conscient, més despert, més empoderat, més igualitari; que no supose la pèrdua o la renúncia de la pròpia identitat, que siga empàtic; que no implique la presó que podria suposar la idea d'estar predestinades i predestinats; una idea d'amor on la fidelitat i el respecte mutu no alimente la idea de possessió; on s'aprenga a gestionar els xicotets conflictes que necessàriament emergeixen de tota relació i on no siguen tolerades ni les agressions ni les actituds que acaben anul·lant a l'altra persona, despullant-la de la seua dignitat.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport (2018). *Pla director de coeducació.* Generalitat Valenciana. https://portal.edu.gva.es/consellescolar/historia/pla-director-de-coeducacio/

De Miguel Álvarez, A. (2021). Sobre la pornografía y la educación sexual: ¿puede «el sexo» legitimar la humillación y la violencia? *Gaceta Sanitaria*, 35(4), 379-382. https://www.gacetasanitaria.org/es-sobre-pornografia-educacion-sexual-puede-articulo-S021391112030039X

De Miguel Luken, V. (2015). *Percepción de la violencia de género en la adolescencia y la juventud*. Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad. https://www.observatoriodelainfancia.es/ficherosoia/documentos/4483_d_Percepcion_Social_VG_Adolesc_Juv.pdf

Delegació del Govern contra la Violència de Gènere (2003-2022). *Fichas estadísticas de víctimas mortales por Violencia de Género desde el 1 de enero de 2003 hasta el día de hoy*. Ministerio de Igualdad. https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/victimasMortales/fichaMujeres/home.htm

Delegació del Govern contra la Violència de Gènere (s.d.). *Violencia de Género digital*. Ministerio de Igualdad. https://violenciagenero.igualdad.gob.es/informacionUtil/comoDetectarla/VG_Digital/home.htm

Díaz-Aguado Jalón, M. J., Martínez Arias, R. & Martínez Babarro, J. (2014) Evolución de la adolescencia española sobre la igualdad y prevención de la violencia de género. *Contra la Violencia de Género. Documentos*, 19. https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/estudios/colecciones/pdf/Libro_19_Evoluc_Adolescencia_Igualdad.pdf

Díaz-Aguado Jalón, M. J., Martínez Arias, R. & Martínez Babarro, J. (2020). *Menores y violencia de género*. Ministerio de Igualdad. https://www.observatoriodelainfancia.es/ficherosoia/documentos/7236_d_Menores-ViolenciaGenero.pdf

Díaz-Aguado, M. J. (dir.) (2021). La situación de la violencia contra las mujeres en la adolescencia en España. *Aulas por la igualdad*, 1. https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/estudios/investigaciones/2021/estudios/violencia_en_la_adolescencia.htm

García Carpintero, M. A., Ruiz Repullo, C. & Romo Avilés, N. (2019). Acoso sexual juvenil en los espacios de ocio nocturno: doble vulnerabilidad femenina. *Lectora*, 25, 329-248. https://digibug.ugr.es/bitstream/handle/10481/57910/Carpintero_AcosoSexual.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Gil Irastorza, H. (2021). Análisis feminista del impacto de la pornografía en la educación sexual de la adolescencia. En T. Aránguez Sánchez & O. Olariu (coords.) *Feminismo digital. Violencia contra las mujeres y brecha sexista en internet*, 571-598. https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8306618

Ministeri d'Igualtat (2022). *XIII Informe Anual del Observatorio Estatal de Violandia sobre la Mujer. Resumen Ejecutivo*. Ministerio de Igualdad. https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/observatorio/informesEjecutivos/docs/2019/Resumen_ejecutivo_2019.pdf

Organització Mundial de la Salut (2013). *Responding to intimate partner violence and sexual violence against women: WHO clinical and policy guidelines*. WHO. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85240/9789241548595_eng.pdf

Rodríguez, E., Calderón, D., Kuric, S. & Sanmartín, A., (2021). *Barómetro Juventud y Género 2021. Identidades, representaciones y experiencias en una realidad social compleja*. Centro Reina Sofía sobre Adolescencia y Juventud, Fad. DOI: 10.5281/zenodo.5205628

Romo Avilés, N., García Carpintero, M. A. & Pavón Benítez, L. (2019). Not without My Mobile Phone: Alcohol Binge Drinking, Gender Violence and Technology in the Spanish Culture of Intoxication. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 27(2), 154-164. https://doi.org/10.1080/09687637.2019.1585759

Ruiz Repullo, C. (2011). *Un análisis sociológico sobre el amor romántico como posible factor de riesgo en la adolescencia*. I Congreso Internacional de educación para la igualdad: Género y sexualidades. Universidad de Granada, Granada, 127-135.

Ruiz Repullo, C. (2014). *Graduando Violencias Cotidianas. La construcción social de las relaciones amorosas y sexuales en la adolescencia.* Diputación Provincial de Jaén.

Ruiz Repullo, C. (2016). *Los mitos del amor romántico: SOS celos.* Congreso Universitario Internacional Investigación y Género. Universidad de Sevilla, Sevilla, 625-636. https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/51824/Pages%20from%20Investigacion_Genero_16-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ruiz Repullo, C. (2019). Qué se esconde tras la violencia sexual en la adolescencia. *Dosier Graó*, 4, 25-28. https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7268622

Sáez-González, E. (2022). La pornografía como ideóloga de la violencia sexual. Los contenidos pornográficos más vistos y su traducción a la realidad social. En E. Bandrés Goldáraz, R. Diez Ros & T. Aránguez Sánchez (coords.) *Feminismos aplicados. Un enfoque desde la educación, género, violencia estructural y los movimientos sociales*, 235-260. https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8500155

Sánchez Rubio, B. (2021). Pornografía, redes sociales y violencia sexual. En C. Torres Fernández, J. Puig Guisado, G. Molano Caro & A. I. Aguilar Cuesta (coords.) *Diversidad sexual y género a través de la educación y las artes*, 72-84.

Sanchis Caudet, R. M. (2014). Nota introductòria. El gènere i la identitat adolescent. En M. Freixanet Mateo (coord.) *Relacions de gènere entre joves i adolescents: com intervenir quan hi ha violència?*, Institut de Ciències Polítiques i Socials (pp. 19-33). https://ddd.uab.cat/pub/llibres/2014/181788/relgenjov_a2014n32.pdf

Sanchis Caudet, R. M. (2020). 'Karícies' a l'aula. *Temps d'educació*, 58, 37-50. https://www.raco.cat/index.php/TempsEducacio/article/view/376848

Subirats, M. (2006). La educación de las mujeres: de la marginalidad a la coeducación. Propuestas para una metodologia de cambio educativo. En C. Rodríguez Martínez (comp.) *Género y currículo. Aportaciones del genero al estudio y pràctica del currículo*. Akal (pp. 229-255).

Torres Albero, C. (2014). El ciberacoso como forma de ejercer la violencia de género en la juventud: un riesgo en la Sociedad de la información y del conocimiento. *Colección contra la violencia de género*, 18. Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad (Delegación del Gobierno para la Violencia de Género). https://violenciagenero.igualdad.gob.es/violenciaEnCifras/estudios/colecciones/pdf/Libro_18_Ciberacoso.pdf

Urbano Ángel, E. (2020). Un acercamiento a la violencia de género en centros educativos. Desde la experiencia y la interdisciplinariedad. *Treballs feministes*, 19.

Vélez Barquilla, M. T. (2022). La influencia de la pornografía en las relaciones sexuales entre jóvenes y adolescentes. Un análisis del consumo de pornografía en Cantabria. *Ehquidad. International Welfare Policies and Social Work Journal*, 17, 153-178. https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8224413

NOTÍCIES A MITJANS DE COMUNICACIÓ

CAD (10 d'agost de 2022). Las denuncias por pinchazo químico ante la Guardia Civil se disparan a 14 tras acabar festivales como Arenal Sound. *El Mundo*. https://www.elmundo.es/comunidad-valenciana/castellon/2022/08/10/62f2a819fdddffad2c8b45de.html

EFE (28 de juliol de 2022). Detenidos cinco jóvenes por agredir sexualmente a tres menores en Valencia. *El Confidencial*. https://www.elconfidencial.com/espana/comunidad-valenciana/2022-07-28/detenidos-cinco-jovenes-por-agredir-sexualmente-a-tres-menores-en-valencia_3468169/

EP (5 de gener de 2022). Alertan del aumento de casos de violencia sexual con burundanga en Valencia. *Las Provincias*. https://www.lasprovincias.es/comunitat/alertan-aumento-casos-20220105002821-ntvo.html

LaSexta (20 de juliol de 2019). Aumenta el número de jóvenes que piensa que los celos y el control del móvil de su pareja son una 'prueba de amor'. *LaSexta*. https://www.lasexta.com/noticias/sociedad/aumenta-el-numero-de-jovenes-que-piensan-que-los-celos-y-el-control-del-movil-de-la-pareja-es-una-prueba-de-amor-video_201907205d333f8c0cf25505893761c3.html

Peraita, V. (2 d'agost de 2022). Una jove denuncia una burxada en el FIB: "Vaig notar com si el meu cos es dormira". *Levante. El Mercantil Valenciano.* https://val-ocio.levante-emv.com/comunitat-valenciana/2022/08/02/pinchazo-valencia-festival-fib-joven-denuncia-sumision-quimica-72057186.html

RTVE (19 d'octubre de 2022). El 25% de las adolescentes ha sufrido violencia psicológica o de control en pareja: "Me decía que era por amor". *RTVE*. https://www.rtve.es/noticias/20211019/save-the-children-violencia-genero-adolescentes/2195045.shtml

Vadés, I. (10 de maig de 2022). Los menores de 18 años son el grupo de edad en el que más crece la violencia machista: más agresores y más víctimas. *El País*. https://elpais.com/sociedad/2022-05-10/los-menores-de-18-anos-son-el-grupo-de-edad-en-el-que-mas-crece-la-violencia-machista-mas-agresores-y-mas-victimas.html